

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Lisans bitirme tezi
Türkiye Kuzey İrak ilişkilerinde Kerkük sorunu

Hazırlayan
Nadir Nadirli
1417.02010

BAKÜ- 2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ
TÜRKİYE KUZAY IRAK İLİŞKİLERİNDE KERKÜK SORUNU

Hazırlayan
Nadir NADİRLİ
1417.02010

Danışman
Öğr.Gör. Ziyadhan HASANOV

BAKÜ- 2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Kafedra “İqtisadiyyat və İşlətmə”

TƏSDİQ EDİRƏM

“__” _____ 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ VERİLMİŞ TAPŞIRIQ

“Türk Dünyası İşlətmə” fakültəsinin Beynəlxalq münasibətlər
(“Uluslararası İlişkiler”) ixtisası üzrə

təhsil alan tələbəsi

Nadir Nadirli Zahid
(adı, soyadı, atasının adı)

Diplom işinin rəhbəri

m. Ziyadxan Həsənov Əli
(adı, soyadı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi)

1. İşin mövzusu **Türkiyə Kuzey Irak ilişkilerinde Kerkük sorunu**

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən təsdiqlənsin

“__” _____ 2018 il

No

2. Tələbənin sona yetirdiyi işin kafedraya təhvil müddəti: **8 ay**

3. İşin məzmunu və həcmi (izahı, hesabı və eksperimental hissəsi, yeni təhlilə ehtiyacı olan müəssisələr) Özet, Giriş, Birinci bölüm, İkinci bölüm, Üçüncü bölüm, Sonuç, Kaynakça

4. Buraxılış işi üçün lazımi materiallar

1. DUMAN, Bilgay Saddam Sonrası Dönemde Irak, Türkmenler ve Kerkük, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007

2. DURU, Ogün Irak Kürt Muhalefet Hareketinin Gelişiminde Bölge Ve Bölge Dışı Ülkelerin Etkisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

3. EKEN, Ali Kuzey Irak'ın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

4. PAMUKÇU, Gürkan Irak İşgali Sonrası Kerkük Sorunu, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bölümler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

5. SAMEEN, ALİ A. ABD'nin işgalinin ardından Türkiye-İrak güvenlik ilişkilerinde Kuzey Irak faktörü, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

6. ÜSTÜNEL, Rüstem 2003 Yılı Sonrası Irak'taki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkilerinin İncelenmesi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015

7. Kuzey Irak'taki Etnik gruplar ve Kürtler, <http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/>, 2017

5. Qrafik materiallarının siyahısı dəqiq göstəricilərlə (vacib cədvəl, çertyojlar, yaxud qrafiklər, nümunələr və s.)

6. Buraxılış işi üzrə məsləhətçinin soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi (diplom işinin ona aid olan hissəsini göstərməklə)

m. Dr. Aqil Məmmədov Arif

7. Buraxılış işinin təqdimi üzrə təqvim planı:

Sıra No	İşin hissələrinin adı	Qurtarma faizi (yerinə yetirilmə)	İşin yerinə yetirilməsi müddəti	
			plan üzrə	faktiki

1. Bölüm (Ekim 2017 – Ocak 2018)
2. Bölüm (Şubat 2018 – Nisan 2018)
3. Bölüm (Mayıs 2018)

Buraxılış işinin rəhbəri _____
imza

Məsləhətçi _____
imza

Tapşırığı imza üçün qəbul etdim _____
(tələbənin imzası)

Tapşırığın qaytarılması tarixi “ _____ ” _____ **2018-ci il**

- Qeyd 1. Buraxılış işi üzrə verilmiş tapşırıq 2 nüsxədən ibarətdir. Nüsxənin biri tələbəyə verilir, ikincisi kafedrada qalır.
2. Hazırlanmış buraxılış işini tapşırıqla birlikdə tələbə DAK təqdim edir.

BURAXILIŞ İŞİNİN PLANI

TUTANAK

ÖZET

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM KUZEY IRAK HAKKINDA BİLGİ

1.1. Kuzey Irak'ın Coğrafi Yapısı

1.2. Kuzey Irak'ın Etnik ve Sosyal Yapısı

1.3. Kuzey Irak'ın Siyasi Yapısı

1.4. Kuzey Irak'ın Ekonomik Durumu

1.5. Kuzey Irak'ın Jeostratejik Önemi

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE KUZEY IRAK İLİŞKİLERİ

2.1. 1980'ler: PKK, Kuzey Irak ve Türkiye

2.1.1. Kuzey Irak'ta Kürt Partiler

2.1.2. PKK'nın Kuzey Irak'ta Konuşlanması

2.1.3. Sınır Ötesi Operasyonlar

2.2. 1990'lar: PKK, Kuzey Irak ve Türkiye

2.2.1. Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak

2.2.2. "Kürt Federe Devleti"ne Doğru

2.2.3. PKK, Irak Kürtleri ve Türkiye

2.2.4. Türkiye ve Sınır Ötesi Operasyonlar

2.3. 2000'ler: Kuzey Irak ve Türkiye

2.3.1. İkinci Irak Savaşı ve Kuzey Irak

2.3.2. Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi Politikası

2.3.3. Türkiye, PKK ve Kuzey Irak

2.4. 2010'lar: Bölgesel Kürt Yönetimi ve Türkiye

2.4.1. Bölgesel Kürt Yönetimi ve Irak

2.4.2. Türkiye ve Bölgesel Kürt Yönetimi İlişkisi

2.4.3. PKK ve Bölgesel Kürt Yönetimi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KERKÜK SORUNU

3.1. 11 Eylül Öncesi Kerkük Sorunu

3.1.1. I. Dünya Savaşı Sonrası Musul - Kerkük Sorunu

3.1.2. Krallık Döneminde Kerkük

3.1.3. 1958 – 1979 Yılları Arasında Kerkük Sorunu

3.1.4. Saddam Hüseyin İktidarında Kerkük

3.2. ABD'nin Irak Operasyonu Sonrası Kerkük Sorunu

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı 1918'den 1926'ya değin Türkiye ile İngiltere ve Irak, 1940'lardan 1975 yılına kadar yerel Kürt grupları ile Irak Hükümetleri, 2003 sonrasında ise çevresindeki tüm yerel ve bölgesel aktörler arasındaki ihtilafın merkezi olan Kerkük, böylesine uzun bir vakit dilimi içinde sorun alanı olarak kalmayı başarabilmiş ender bölgelerden birisi olmuştur. Pek çok araştırmacının iştahını kabartabilecek konu zenginliğine sahip olmasına karşın, Kerkük Sorunu, 1918-1926 süreci dışında akademik düzeyde yeteri kadar ele alınmamıştır. Özellikle 1975 yılına kadar, Bağdat ile Kürt gruplar arasındaki ihtilafın bir bölümünden ibaret sayılmış; ihtilafın sonuçlanmasındaki belirleyici rolü ise göz ardı edilmiştir. Sorunun, 2003 sonrası bambaşka bir sekle bürünmesi araştırmacıların ilgisini çekse de, gelişmelerin tazeliği ve sürecin devamı nedeniyle ortaya konulan akademik çalışmaların sayısı çok yetersizdir. Gerçekte sorun, Lozan Konferansı'nda gündeme gelen ve tarihçilerin Musul Sorunu veya Musul - Kerkük Sorunu olarak ele aldıkları soruna benzemektedir. Ancak söz konusu benzerlik coğrafi olmaktan öteye gidememekte ve çalışmanın içeriğinde de görüleceği üzere iki süreç arasında pek çok yönden farklılıklar bulunmaktadır. Musul Sorunu'nun çözümü özellikle Türkiye açısından Kerkük sorunu ile doğrudan bir neden-sonuç ilişkisi kurulmasını sağlasa da, Kerkük Sorunu'nun gerek taraflar gerek mevcut durum itibarıyla 1940'lardan sonra Bağdat ile Kürt gruplar arasında süregelen ihtilafın devamı olduğunu söylemenin daha gerçekçi olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kuzey Irak, Kerkük Sorunu, PKK, Körfez Savaşı

İÇİNDEKİLER

TUTANAK	Ошибка! Закладка не определена.
ÖZET.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUZEY IRAK HAKKINDA BİLGİ

1.1. KUZEY IRAK'IN COĞRAFİ YAPISI	2
1.2. KUZEY IRAK'IN ETNİK VE SOSYAL YAPISI.....	4
1.3. KUZEY IRAK'IN SİYASİ YAPISI.....	7
1.4. KUZEY IRAK'IN EKONOMİK DURUMU	9
1.5. KUZEY IRAK'IN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE KUZEY IRAK İLİŞKİLERİ

2.1. 1980'LER: PKK, KUZEY IRAK VE TÜRKİYE	12
2.1.1. Kuzey Irak'ta Kürt Partiler	12
2.1.2. PKK'nın Kuzey Irak'ta Konuşlanması.....	14
2.1.3. Sınır Ötesi Operasyonlar.....	17
2.2. 1990'LAR: PKK, KUZEY IRAK VE TÜRKİYE.....	21
2.2.1. Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak.....	21
2.2.2. "Kürt Federe Devleti"ne Doğru.....	23
2.2.3. PKK, Irak Kürtleri ve Türkiye.....	29

2.2.4. Türkiye ve Sınır Ötesi Operasyonlar	32
2.3. 2000'LER: KUZEY IRAK VE TÜRKİYE	37
2.3.1. İkinci Irak Savaşı ve Kuzey Irak	37
2.3.2. Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi Politikası	39
2.3.3. Türkiye, PKK ve Kuzey Irak	42
2.4. 2010'LAR: BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ VE TÜRKİYE	46
2.4.1. Bölgesel Kürt Yönetimi ve Irak	46
2.4.2. Türkiye ve Bölgesel Kürt Yönetimi İlişkisi	48
2.4.3. PKK ve Bölgesel Kürt Yönetimi	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KERKÜK SORUNU

3.1. 11 EYLÜL ÖNCESİ KERKÜK SORUNU	52
3.1.1. I. Dünya Savaşı Sonrası Musul - Kerkük Sorunu	52
3.1.2. Krallık Döneminde Kerkük	54
3.1.3. 1958 – 1979 Yılları Arasında Kerkük Sorunu	59
3.1.4. Saddam Hüseyin İktidarında Kerkük	71
3.2. ABD'NİN IRAK OPERASYONU SONRASI	
KERKÜK SORUNU	73
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	77

KISALTMALAR LİSTESİ

BM	Birleşmiş Milletler
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
PYD	Demokratik Birlik Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
İKP	Irak Komünist Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi

GİRİŞ

ABD'nin Irak işgali sonrasında Kerkük sorununun farklı bir zemine taşınması ve önce fiili daha sonra hukuki - siyasi manevralarla konunun içinden çıkılmaz bir vaziyete getirilmesi, daha da ileri bir betimlemeyle "kronikleşmesi" nedeniyle artık Keşmir, Filistin, Kıbrıs, Karabağ sorunları gibi bir isimle anılarak akademik çerçevede ele alınması gerektiği değerlendirilmektedir. Baas rejiminin devrilmesi ile beraber, Kerkük kentinde Araplar, Türkmenler ve Kürtler arasında kentin aidiyetine ilişkin çok ciddi ihtilaflar yaşanacağı, işgal öncesinde ABD dışında konuya dahil olan tüm aktörlerce tahmin edilmekteydi. Basta Türkiye olmak üzere, tarafları tutumları da ABD yetkililerine bu konuda bir fikir vermiş olmalıydı. Anca ABD için Kerkük sadece "tarafların kaygıları" olarak algılanıyordu. Kerkük'ün birkaç yıl içinde Irak'ta seçimleri erteletebilecek kadar mühim bir sorun haline gelebileceği gerçeğinin ABD tarafından göz ardı edildiği, Kürtlerin Kerkük'e müdahalesine karşı çıkmayışından, dahası, altyapısı hazırlanmamış de-Baasizasyon uygulamalarıyla şehre yönelik büyük göç dalgasına göz yummasından anlaşılıyordu. Böylece Kerkük Sorunu ABD'nin, işgal ettiği ülkenin toplumsal ve tarihi gerçeklerini doğru okuyamamasının pek çok sonucundan yalnızca birisi olarak karsımıza çıktı.

Hazırlamış olduğum bu tez çalışması giriş, 3 bölüm, sonuç ve kaynakça bölümlerinden meydana gelmektedir. İlk bölümde genel olarak Kuzey Irak hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Türkiye-Kuzey Irak münasebetleri dönemlere bölünerek anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise Kerkük sorunu üzerinde durulmuş ve çözüm arayışları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUZEY IRAK HAKKINDA BİLGİ

1.1. KUZEY IRAK'IN COĞRAFİ YAPISI

Kuzey Irak, Basra Körfezi Muharebesi sonrasına kadar, tüm dünya için Irak Devleti'nin coğrafi kuzeyini temsil eden bir bölge olarak düşünülürken, Basra Körfezi Muharebesi ile beraber Irak Merkezi İdaresi dışında kalan ve hızla devletleşme sürecine sokulan bir oluşumun adı olarak geçmektedir. Bu süreç, Basra Körfezi Muharebesi'nden sonra, Irak ordusunun isyan eden Kürtlere karşı bir harekât düzenlemesi ve binlerce Kuzey Iraklı'nın Türkiye sınırına yığılması üzerine, BM Güvenlik Konseyi'nin, Irak'ın uyguladığı baskıyı durdurmak amacıyla, 32.enlemin güneyi ve 36. enlemin kuzeyindeki bölgeyi “uçuşa yasak bölge” ilan ederek, Irak hava sahasını üç bölgeye ayırmasıyla başlamıştır. Böylece ortada Merkezi Irak Yönetimi ve kuzeyde Kürtlerin, güneyde ise Şiiilerin hâkim olduğu bölgeler ortaya çıkmıştır (Üstünel, 2015: 7-8).

Kuzey Irak, Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi kapsamaktadır. Yerel Kürt partilerinin istemiş olduğu bölge ise daha güneyden geçmekte olup, aslında bölgenin ekonomik yetersizliğinden kaynaklanan gerekçe ile zengin petrol yataklarını kapsayan Kerkük bölgesini ve Musul'un bazı bölgelerini de içermektedir. Kuzey Irak, Irak'ın kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan dağlık bir arazi olup, 438.466 kilometrekarelik alana sahip Irak Devleti'nin topraklarının 83000 kilometre karelik alanı kapsamaktadır. Anılan bölgenin kuzeyini, 305 km. uzunluğundaki Türkiye - Irak hudutunun tamamı, doğusunu ise, Irak-İran sınırının yaklaşık 470 km. uzunluğundaki bölümü sınırlamaktadır. Arazi Türkiye,

Suriye, Irak sınırını oluşturan noktadan başlar. Dicle nehrini güneye 10 km takip ederek Suriye ile 3 km sınır teşkil eder. Musul - Dohuk il sınırını takiben doğuya döner, Dohuk güneyi - Erbil güneyi-Kerkük Kuzeyi - Süleymaniye güneyini takip ederek, Zağros dağlarında İran - Irak sınırı ile birleşir.

Kuzey Irak bölgesini yeryüzü şekilleri bakımından iki kısma ayırmak mümkündür.

➤ *Yüksek Dağlar Bölgesi:*

Bu kısım İran, Irak ve Türkiye sınır bölgesini oluşturan sert ve yüksek dağlardan meydana gelmektedir. Bu bölgede dağların yüksekliği 2100-3600 m arasındadır. Bu sert kayalık arazi içinde Küçük Zap ve Büyük Zap suları akmaktadır. Bölgenin en yüksek dağları; Irak -Türkiye sınırı yakınında Mührinar Dağı (2133 m), Sermeidan Dağı (3500 m), İran-Irak hudutu yakınında Kandil Dağı (3500 m) ve buranın en yüksek dağı olan Hasarost Dağı (3600 m).

➤ *Alçak Dağlar Bölgesi:*

Bu bölge, yüksek dağlar bölgesinin eteğini teşkil etmektedir. Güneyden kuzeye doğru sırasıyla Elşastan, Adiyye, İbrahim, Telafar, İşkeft Dağları ile Musul şehrinin kuzey batısından, Suriye sınırına kadar devam etmiş Sincar Dağları ile son bulur. Bu ikinci kısım dağlar bölgesinin aşağısı, Dicle Nehri'ne kadar birkaç oviden oluşmaktadır. Bunlar Hamrin Ovası, Dibeke Ovası ve Erbil Ovası'dır. Bölgenin içerisinden Büyük Zap ve Küçük Zap geçerek Dicle'ye dökülür. Bölge, bitki örtüsü bakımından genel olarak çıplak olmakla beraber, yer yer ağaçlık ve ormanlık bölgeler bulunmaktadır. Bölgede kara iklimi hâkimdir. Kışın ortalama sıcaklık 1 derece civarında, yazın ise 21 derece civarına yükselir (Kuzey Irak'taki Etnik gruplar ve Kürtler, <http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/>, 2017).

1.2. KUZEY IRAK'IN ETNİK VE SOSYAL YAPISI

Irak'ın toplam ahalisi 23 milyon civarındadır. Nüfus artış oranı yıllık %3.1'dir. %97'si müslümandır. Müslümanların %57'i Şii-Caferi, %43'ü Sünni, %2'si ise Hristiyan ve diğerleridir. Sünniler sayıca az olmasına bakmayarak, Irak yönetimine hâkim olmuşlardır. Saddam yönetimi, bazı Şii'leri göstermelik olarak çeşitli makamlara getirmiş; ancak yönetimin bütün mevkileri Sünnilere ve özellikle Saddam'a yakın kişilere verilmiştir. Uzun süredir bölgede yaşanan karışıklıklardan dolayı sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamasına rağmen, Birleşmiş Milletler verilerine göre Kuzey Irak'ta bulunan üç vilayetin (Dohuk, Erbil ve Süleymaniye) toplam nüfusu, 3.258.247'dir (Irak Özel Tarihi,

<http://www.angelfire.com/ak4/zikrullah/irakozel/tarih.htm>, 2017).

Kuzey Irak bölgesi, etnik ve kültürel bakımdan esas olarak Bahdinan ve Soran arazileri olarak ikiye bölünmektedir. Kuzeyde, ekonomik ve sosyal bakımdan daha geri ve dağlık olan Bahdinan vilayeti bulunmaktadır. Bu bölge KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) kontrolündedir. Halkı, Kırmanç lehçesine yakın olan Bahdinan lehçesiyle konuşur. Bu bölgenin güneydeki en alt sınırı Erbil'dir. Erbil esasen bir Türkmen kenti olup, 20.yy boyunca en çok de Irak hükümetinin sistemli çabaları neticesinde bu özelliğini kısmen yitirmiş, kentte Bahdinan ve Soran Kürtleri çoğunluğa ulaşmışlardır. Süleymaniye bölgesi ise, Kuzey Irak'ın ekonomik ve kültürel açıdan en gelişmiş bölgesini oluşturmaktadır. Bu bölgede kentleşmiş bir Kürt toplumundan söz etmek mümkündür. Bölge, tamamen KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği) denetimi altındadır. Bölgenin ırksal dokusunu Kürtler, Türkmenler, Araplar, Hristiyanlar ve

Yezidiler oluşturmaktadır. Dini ayırım da etnik ayırım çerçevesinde ele alınmış olup, netice itibarı ile etnik bir nitelik kazanmaktadır.

Bölgedeki etnik yapıların durumları şu şekildedir.

Kürtler:

Kürtler, aşiretler halinde yaşamaktadırlar. Bölgenin sosyal ve siyasi yapısı içinde bu aşiretler mühim bir yer tutmaktadır. Geleneksel aşiret sistemi içinde köyler, bir veya birkaç sülaleden gelen insanların oturduğu bir yerleşim birimidir. Bölgede aşiret sayısı 70-80 civarındadır. Bölgede yaşayan Kürtlerin sayısı 3.000.000 civarındadır. Kuzey Irak'ta etkin olan Barzani ve Talabani aşiretlerinin aralarındaki mücadelenin ana sebebi, bölgedeki diğer aşiretleri kendilerine bağlamak ve tek otorite olma isteğidir. Bölgede KDP ve KYB'nin zayıflaması ve kontrolü kaybetmeleri durumunda, aşiretlerin kendi aralarında liderlik mücadelesi içine girecekleri, bu durumun bütün bölgeye sirayet edeceği kaçınılmaz bir sonuçtur. Bölgedeki Kürtler dilsel, kültürel ve sosyal açıdan ciddi bir türdeşlik sergilememektedirler. Barzani'nin hâkim olduğu Bahdinan bölgesi, feodal ilişkilerin hakim olduğu, aşiret yapısının kendisini hissettirdiği ve bu yapısını şehir içinde de sürdürdüğü bir bölgedir. Bölgede sanayi hemen hemen hiç yoktur. Toplam nüfusu, 1.900.000 'e ulaşmıştır. Ancak sınır kenti Erbil hariç tutulursa, KDP bölgesinde ancak küçük ölçekli diyebileceğimiz Zaho, Dohuk, Şaklava ve Selahattin kentleri vardır. Güneyde Talabani'nin hâkim olduğu Soran bölgesi ise, esas itibarı ile şehirli nüfusu barındıran, feodal ilişkilerin zayıfladığı, şehirleşme ve sanayileşmenin ilerlediği bir bölgedir. Süleymaniye bu bölgedeki en büyük vilayettir (Ortadoğuda Din ve Etnik Gruplar, <http://atayusuf46.blogspot.com/2013/11/ortadoguda-din-ve-etnik-gruplar.html>, 2017).

Araplar:

Bölgeye Irak devletinin sistemli çabaları sonucu yerleştirilmişlerdir. Basra Körfezi Muharebesi'nden sonra, ortaya çıkmış yapı karşısında muhalif Araplar'ın dışındakiler, Saddam'ın denetimindeki bölgeye dönmüşlerdir. Kürtler, 2003 Irak Muharebesi'nden sonra Kuzey Irak arazisinden bütün Arapları çıkarmak istemektedirler.

Türkmenler :

1957 senesinde yapılan nüfus sayımına esasen, Irak'ın nüfusunun %10'u Türkmenlerden oluşuyordu. 2008 yılında yapılmış tahminlere göre, Irak genelinde 2-2.5 milyon ahalisi bulunan Türkmenler, çoğunluklu olarak Kerkük, Erbil, Musul, Telafer, Altinköprü ve Bağdat bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bölgede bulunan diğer etnik nüfusa göre, en fazla asimilasyona ve sürgüne zorlanan Türkmenler, Kürtler ile Araplar arasında tampon bir bölgede bulunmakta ve birlik beraberlikten uzak bir şekilde yaşamaktadırlar. Kuzey Irak'taki sayıları Erbil merkezli olmak üzere 300.000 civarındadır. Tarihleri boyunca genellikle tarım ve ticaretle uğraşan Türkmen nüfusu, bugün Erbil, Musul, Kerkük, Talafer, Altinköprü, ve Bağdat'ta yoğunlaşmıştır. Erbil Türkmenler'i bölgenin en eski kentli unsurudur. Kürtler ve Türkmenlerin dışında bölgede; Yezidiler, Asuri / Süryaniler, Nasturiler, Keldaniler ve Ermeniler yaşamaktadırlar. 1990'lı senelerden sonra Türk kültüründen etkilenmenin arttığı bölgede Türkçe TV ve radyo yayınlarının takibi yaygınlaşmıştır. Bölgede yaşayan nüfusun okuma - yazma oranı oldukça düşüktür. Kuzey Irak'ta Dohuk, Selahattin ve Süleymaniye üniversiteleri bulunmaktadır. Yeterli okul ve eğitim kurumu bulunmamaktadır. Sağlık kurumları ve personeli de oldukça yetersizdir (Ortadoğu'nun Siyasi, Etnik ve Dini Haritası, <https://afkurma.wordpress.com/2011/08/15/ortadogunun-siyasi-etnik-ve-dini-haritasi/>, 2017).

1.3. KUZZEY İRAK'IN SİYASİ YAPISI

Saddam Hüseyn, 16 Temmuz 1979'da Irak devlet başkanı seçilmiştir. Saddam Hüseyn'in devlet başkanlığı ile birlikte 8 sene devam edecek olan Irak-İran Muharebesi başlamıştır. Bu muharebede Irak ekonomisi kötü etkilenmiş ve Irak, Körfez devletlerinden ve Batılı finans kurumlarından çok oranda borç almıştır.

1990 senesinde Irak, Kuveyt'in petrol değerlerini ve dolayısıyla Irak'ın petrol dış satım gelirlerini düşürmek maksatıyla kasıtlı kapasitesinden çok petrol üretimi yaptığını ve iki devletin ortak hudutlarındaki petrol alanlarından Kuveyt'in petrol aldığını ileri sürerek Kuveyt'i işgal etmiş ve Irak, (I. Körfez Savaşı olarak da hatırlanan muharebenin sonucunda) Kuveyt'ten gitmiş ve bunun üzerine 6 Ağustos 1990'da BM 661 sayılı kararıyla Irak'a ekonomik cezalar uygulanmaya başlanmıştır.

Nisan 1995'te BM ile petrol karşılığında gıda ithalatı mevzusunda bir anlaşma yapılmış, Irak'ın her altı ayda bir 2 milyar Amerikan doları petrol çıkarmasına müsaade edilmiştir. Bunun karşılığı olarak ise gıda maddesi ile temel insani gereçler ithal edilmesi için fon sağlanmıştır. 20 Mart 2003'te başlamış ABD askeri müdahale ile başlamış süreçte Saddam Hüseyn hakimiyeti dağılmıştır. 22 Mayıs 2003'te Irak'a uygulanmış ambargo kaldırılmış, Irak'ta BM gözetimi ile ABD öncülüğünde yeni bir idare kurulmuştur (Irak Ülke Raporu, <http://docplayer.biz.tr/3590263-Gelistirme-etud-merkezi.html>, 2017).

15 Ekim 2005 tarihinde Irak'ta esas kanun taslağına ait halk oylaması yapılmış, Irak'taki siyasi sürecin son merhalesini oluşturmuş genel seçkiler de 15 Aralık 2005 tarihinde hayata geçirilmiştir. Cumhurbaşkanı seçilmiş Celal Talabani, 22 Nisan tarihinde Nuri El-Maliki'yi hükümeti

kurmakla görevlendirmiş, Maliki 40 bakandan oluşan yeni Irak Hükümeti'ni 20 Mayıs 2006 tarihinde kurmuştur. Türkiye, Irak ile daima iyi munasebetler geliştirme yönünde çabalamış, iki devlet 1955 senesinde Bağdat Paktı'nı, 1977'de Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nı çekmiştir (Kısa müddetli kesintiler olmakla beraber, Ağustos 2007den başlayarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı tekrar işe başlamıştır).

1980'li senelerinde Türkiye'nin uyduğu dışa dönük ve ihracata dayalı büyüme siyaseti sayesinde Irak, Türkiye'nin mühim ticaret ortaklarından biri olmuş, Türk bağıtçıları Irak'ta mühim projelerhayata geçirilmiş; 1990 senesinde Irak'ın Kuveyt'i mahv etmesi üzerine Irak'a uygulanmış ekonomik ambargoların tesiriyleTürkiye Irak ile munasebetleri başta ticaret olmaksızın kesintiye uğramıştır. Yukarıda bahsedilmiş 2003 senesinde başlayan süreç sonunda, Türkiye-Irak münasebetleri, Irak'ın tekrar yapılandırılması ve imarı olarak adlandırılabilcek yeni bir devire girmiştir.

2005 senesinde bugünkü yeni esas kanun yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanı ile Başbakan Parlamento içinden seçilmektedir. Hükümet nazırlarının milletvekili olma şartı mevcuttur. Nuri Al Maliki başkanlığında kurulmuş hazırki hükümet 31 Bakanlıktan oluşmuş, dört büyük grubun teşkil ettiği ulusal ortak yönetim hükümetidir.Hatta, Hükümette üç Başbakan Yardımcısı da mevcuttur. Irak, yönetsel olarak 18 eyaletten (muhafazah) ibarettir. Bu eyaletlerle başkentleri (parantez içerisinde gösterilmiştir); Bağdat (Bağdat), Selahattin (Tikrit), Diyala (Bakuba), Vasit (Kut), Maysan (Amara), Basra (Basra), Zi Kar (Nasiriye), Mutanna (Samava), Kadisiye (Divaniye), Babil (Hilla), Kerbela (Kerbela), Necef (Necef), Anbar (Ramadi), Nineve (Musul), Dohuk (Dohuk), Erbil (Erbil), Kerkük (Kerkük), Süleymaniye

(Süleymaniye) (Irak Ülke Raporu, <http://www.kto.org.tr/d/file/irak-ulke-raporu-2017.20170824161233.pdf>, 2017).

1.4. KUZEY IRAK'IN EKONOMİK DURUMU

Bölgede yaranan gelişmeler; İran – Irak Muharebesi, Basra Körfezi Muharebesi, 2003 Irak Savaşı, terör ve ambargo nedeniyle ekonomik hayat felce uğramıştır. Bununla birlikte KDP ve KYB'nin karşılıklı olarak birbirlerine koyduğu sınırlamalar da, ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Bölgenin ekonomisinin genel olarak iki kısma ayrıldığını söylemek mümkündür. Barzani bölgesi tarıma dayanmakla birlikte, Talabani bölgesinde, tarımın yanı sıra bazı sanayi tesislerinden bahsetmek mümkündür. Bölgede ciddi bir tarımsal faaliyetten de bahsetmek zordur. Mevcut tarımsal üretim; buğday, pirinç, arpa, ayçiçeği, tütün, mercimek, nohut, sebze ve meyve üzerinde yoğunlaşmıştır. Canlı hayvan kaçakçılığı diğer bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bölgede etkili olan iki partinin gelir kaynakları ise; toplanan gümrük gelirleri, toplanan vergiler ve bazı fabrikaların gelirlerinden oluşmaktadır. Barzani bölgesinde bulunan Habur Sınır Kapısı, önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Şiddetli enerji sıkıntısı, alt yapı tesislerinin yetersizliği ve yetişmiş insan gücü eksikliği, bölgedeki ekonomik problemleri daha da arttırarak, orta ölçekli sanayinin oluşmasını engellemektedir. Hayat standardı yoksulluk ölçüsünün biraz üzerinde olup, ücretlilerin hayat standardı gittikçe bozulmaktadır.

Kuzey Irak'ı ekonomik açıdan ayakta tutan Türkiye, İran ve Irak'tan sınır ticareti yoluyla yapılan ticarettir. K. Irak'taki ekonomik girdilerin kaynağını ağırlıklı olarak;

- BM kararı gereği Irak'ın satışa sunduğu petrol gelirlerinin % 13'ü,

- BM, Türkiye ve hükümet dışı kuruluşların yaptığı yardımlar,
- Türkiye, İran ile Suriye sınırında bulunan gümrük kapılarından alınan haraçlar,
- Kaçakçılıktan elde edilen gelirler,
- Posta ve damga pullarından elde edilen gelirler oluşturmaktadır.

Kuzey Irak'ta Kürt kontrolündeki bölge, ihtiyacını karşılayacak yeterli tarımsal potansiyele malik olmasına bakmayarak, meydana gelen karmaşa ve göçler nedeniyle tarımsal üretim yetersiz seviyede kalmıştır. Hayvancılık da sınırlı olarak yapılabilmektedir. Habur Sınır Kapısı'ndan yapılan sevkiyatın herhangi bir nedenle sekteye uğraması halinde, İran ve Suriye ile mevcut bağlantısı, bölge ihtiyacını karşılayacak nitelikte değildir. Kuzey Irak ekonomisi büyük ölçüde Türkiye'ye eklemlenmiştir (Öztürkler, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/69/21harunozturkler.pdf>, 2017).

1.5. KUZEY IRAK'IN JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Kuzey Irak'ın jeostratejik öneminin ortaya konabilmesi için, öncelikle Orta Doğu bölgesinin incelenmesinde yarar görülmektedir. Orta Doğu, coğrafi açıdan Asya, Afrika ile Avrupa kıtalarının kavşak noktasındadır. Dünya coğrafyasının hiçbir bölümünde, Orta Doğu bölgesinde olduğu kadar güç mücadelesi olmamış, imparatorluklar kurulup yıkılmamıştır. Mısır Krallığı, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları bu bölgede kurulup, bu yerlerde mücadele etmişlerdir. Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı dinlerin yaranma yeri olan Ortadoğu, adı geçen dinlerin ve dinlere ait mezheplerin birbirleriyle mücadele alanıdır. Orta Doğu, dünya petrol kaynaklarının üçte ikisine malik olup, bu özelliği ile bölge ülkelerine büyük avantaj ve ekonomik

üstünlükler sağlamış, buna karşılık birçok problemi de beraberinde getirmiş bir bölgedir (Duvan, <http://21yyte.org/assets/uploads/files/253-269%20Kadir%20Duvan.pdf>, 2017).

Kısacası Orta Doğu, emperyalist güçlerle Orta Doğu'daki milletlerin egemenlik mücadelesinden daha çok, Orta Doğu'daki kaynakların, özellikle maden, petrol ve doğal gaz gibi enerji rezervlerinin paylaşım mücadelesinin yapıldığı bir saha olmuştur. Böyle kritik bir coğrafyanın merkezinde bulunan Kuzey Irak ise; Türkiye, Suriye, Irak ve İran arasında bulunan ve bulunduğu yer itibariyle Orta Doğu bölgesinin önemli dört ülkesini etkileyebilecek bir duruşa sahiptir. Diğer bir deyişle, Türkiye'yi güneydoğudan, Suriye'yi kuzeydoğudan, İran'ı batıdan ve Irak'ı kuzeyden kontrol eder. Bu sebeple bu arazilere yerleşecek irredentist bir yapı Türkiye, Suriye ve İran için tehdit, Orta Doğu için dengesizlik kaynağı olacaktır. Kuzey Irak, Türkiye'ye karşı güneyden yapılabilecek bir harekât için hem müsait arazi yapısına, hem de uygun bir etnik yapıya maliktir. Kuzey Irak, dünyanın en hassas yeri olan ve malik olduğu petrol kaynakları ile batılı ülkelerin birinci ilk önce ilgi sahasını oluşturan Orta Doğu kesimine el atabilmek maksatıyla, ele geçirilmesi ve istismar edilmesi daha asan olan bir yerdir. Bölgede çıkan olan devletlerin desteklediği ve Türkiye için büyük problemler yaratmış PKK terör örgütünün, her türlü hazırlığını yaptığı ve bir üs olarak kullandığı topraklardır. Bu büyük önem, dünyanın en güçlü ülkelerini her zaman Orta Doğu bölgesine yoğun biçimde yöneltmiştir (Eken, 2010: 14).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE KUZEY IRAK İLİŞKİLERİ

2.1. 1980'LER: PKK, KUZEY IRAK VE TÜRKİYE

2.1.1. Kuzey Irak'ta Kürt Partiler

Molla Mustafa Barzani'nin 1979'da vefat etmesinin ardından 4-12 Aralık 1979'da yapılmış kurultayda Barzani'nin iki oğlu İdris ile Mesut müşterek bir şekilde partinin idaresini ellerine almışlardır. 1987 senesinde kardeşi İdris'in kalp krizi geçirmekle vefatından sonra Mesut Barzani partinin tek rehberi olmuştur. 1979 senesinin Kuzey Irak'taki Kürt hareketini alakadar eden bir diğer gelişmesi de İran'da yaşanmış İslam Dönemi olmuştur (Öğür, 2014: 22).

İran'daki yeni yönetim 1975 senesinde Irak ile yapılmış ve Kürtlerin hudutlardan geçişini sınırlandırmayı öngörmüş Cezayir Mukavelesini iptal etmiş ve böylece KDP tekrar İran'da konuşlanma olanağına kavuşmuştur. Lakin 1980'de başlamış ve 8 sene devam eden İran-İrak Muharebesini Kuzey Irak'taki Kürt hareketinin gidişini mühim ölçüde etkilemiş esas gelişme olarak hatırlayabilirsiniz. Savaş zamanı KDP İran'ı desteklerken, Talabani'nin KYB'si Saddam ile işbirliği yapmıştır. Bu mevzuda KYB ve KDP arasındaki düşünce ayrılığı birinci olarak İran'ın Temmuz 1983'de Irak'a yönelik hayata geçirdiği geniş ehateli bir saldırı zamanı ortaya çıkmıştır. KDP bu hücumu Irak'a karşı silahlı savaşımın genişletilmesi bakımından bir fırsat gibi görürken, KYB muharebe sebebiyle zayıflamış Irak'ın Kürtlerle uyuşma mevzusunda daha ödüncü bir tutum sergileyeceğini söylemiştir. KYB beklentilerinde bir karşılık görmeyince 1985 senesinin başında Irak hükümeti ile diyalogu bitirmiş ve KDP ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu

yakınlaşmanın sonunda KDP ile KYB, başka Kürt grupları da yanlarına almakla 1987 senesinde Irak Kürt Cephesi çatısı altında bir yere gelmişlerdir. Celal Talabani ile Mesut Barzani de bu yeni oluşumun iki ortak rehberleri olmuşlardır. İran-İrak Muharebesi bittiğinde Kürtlerin İran ile işbirliğinden tedirgin olan Saddam Hüseyin Kürtleri cezalandırmak için 1988 senesinde Kuzey Irak'a yönelik "Enfal Operasyonu" adı ile geniş ehateli bir askeri hareket başlatmıştır. Zehirli gazların kullanıldığı operasyon zamanı yüzlerce Kürt hayatını yitirirken, bir o kadarı da zoraki güneydeki obalara yerleştirilmiştir. Ancak yeni bir kimyasal hücumun olacağından korkan yüzlerce Iraklı Kürt, Türkiye hudutuna akın etmiş ve bu vaziyet karşısında Türkiye nasıl konum alması gerektiği mevzusunda bir ikilem yaşamıştır.

PKK sorunu nedeniyle sınır topraklarında güvenlik probleminin olması, mülteci meselesinin ekonomik maliyeti ile Türk kamuoyunun reaksiyonundan dolayı Türkiye birinci günlerde hudutnu kapatmış ve hudutu geçenleri de Irak'a göndermiştir. Ancak artan uluslararası tazyik sonrasında Türkiye'yi iki günün sonunda hudutlarını açtığını duyurmak mecburiyetinde kalmıştır. Hudutun açılması ile beraber Eylül 1988'de Türkiye'ye sığınmış Iraklı Kürtlerin sayısı 63.000'e erimiş ve sığınmacı akını Irak Kürtleri ve Türkiye Kürtleri arasında bir haberleşme imkanı yaratınca Türkiye'deki Kürtlerin hareketliliğini daha da iyileştirmiştir (Türkiye, Kuzey Irak ile Kürtler, <https://siyasetin-pusulasi.blogspot.com/2015/09/turkiye-kuzey-irak-ve-kurtler-bolum-3.html>, 2017).

2.1.2. PKK'nın Kuzey Irak'ta Konuşlanması

PKK 15-26 Temmuz 1981 tarihinde geçirmiş olduğu konferansta Irak Kürdistan'ındaki Kürt hareketiyle bağlantı yapılması açısından bir karar vermiştir. Bu karar az müddet içinde Irak'taki Kürt gruplar ile resmi sözleşme ile bitmemişse de PKK'nın Kuzey Irak'a itikrar müddeti Ocak 1982'de başlamış ve tam olarak on ay içinde, Ekim 1982'de bitmiştir. Bu müddet içinde Kuzey Irak'ta yeni PKK düşergeleri yaratılarken PKK rehber kadroları Tahran üzerinden, savaşımlarsa Suriye'den Silopi ile Cizre üzerinden, Şırnak-Uludere yolu ile Kuzey Irak'a gitmişlerdir. PKK'nın Kuzey Irak'ta yerleşmek istemesinin en mühim sebebi coğrafi şartların uygun gelmesiydi. Çünkü Cudi Dağları burada başlamakta ve Türkiye hudutunun içlerine kadar devam etmektedir. PKK bu araziyi denetleyerek Cudi Dağları'nın uzandığı Şırnak, Hakkari, Siirt, Bitlis, Diyarbakır ile Bingöl'e kadar uzanmış araziye de kontrol altında tutmak istemiştir (Öğür, 2014: 24).

Aynı biçimde Türkiye'den Irak ile İran'a sıradağların olması PKK için mühim bir geçiş yolları sağlamıştı ve bu sebeple Kuzey Irak, PKK için az bir müddet içinde Türkiye içlerinde hayata geçirilecek ameliyatlarda mühim bir üs haline gelmiştir. Ayrıca da bu yerlerde mühim ölçüde siyasallaşmış Kürtlerin var olması da PKK için Kuzey Irak'ı rahat hareket edebilmesi bakımından çekici yapmaktaydı.

Temmuz 1983'te PKK ve KDP arasında 'Dayanışma İlkeleri' adı ile bir mukavele imzalanmış ve bu mukaveleye esasen taraflar Amerikan yayımlacılığı ilk olarak her türlü yayımlacılığı bölgedeki plan ile tuzaklara karşı mürekkep bir cephe oluşturulması mevzusunda anlaşmışlardır. Mukavele metninde "bölge ahalisinin ulusal kurtuluş savaşımlarına karşı, esas ABD olmak üzere yayımlacılık tecavüzkar

vahşi bir gücü” gibi tanımlanmış Türkiye, bu işbirliğinin istikametlendiği en mühim hedeflerden birisi olmuştur.² Bu mukavele, Suriye ile Lübnan’da konuşlanma sorunları yaşayan PKK’ya mühim bir fırsat vermiş ve sonraki devrede PKK buradaki düşergelerini hızla Kuzey Irak’a transfer etmeye başlamıştır. Bu transfer müddeti ile beraber kısa zaman içinde Türkiye, İran ile Irak hudutuna yakın bir yerde kurulmuş Lolan Kampı PKK’nın en geniş üssüne dönüşmüş ve hatta bu kamp matbuat ve neşriyat faaliyetlerinin organize olunduğu bir üs başka bir deyimle PKK’nın propaganda merkezi olmuştur.

Lolan Kampı’la beraber Lak-1, Haftanin, Lejna-Zaho, Kuvvet Barzan ile Miroz gibi düşergelerde de PKK savaşımçıları eğitimeye başlanmış ve bu düşergeler sayesinde PKK kuruluş merhalesindeki coğrafi konuşlanma problemini mühim ölçüde hall etmiştir.

KDP ile yaptığı ittifakın meyvelerini toplamaya başlamış PKK, Kuzey Irak’a askeri olarak tamamen yerleştiği gibi aynı sene içerisinde de Cemil Bayık, Duran Kalkan, Kesire Öcalan gibi birçok üst düzey kişiyi de bölgeye getirtmiştir. Bu gelişmenin askeri bir sonucu gibi de ilerleyen senelerde PKK’nın hudut karakollarına ettiği baskınları çoğaldığı görülmüştür. PKK’nın bir yönden eylemlerini ve bu eylemlerin tesir gücünü yükseltmesi diğer yönden Kuzey Irak’taki Kürt gruplarla işbirliğine yaparak kendisine tehlikesiz bir zemin oluşturması Ankara’nın Irak ve Suriye ile PKK’ya karşı savaşım kapsamında işbirliği gayretlerini artırmıştır. Bu yönde ilk adım o zamanın Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ile Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztoran’un Bağdat ziyareti zamanı¹⁵ Ekim 1984’te Irak ile imzalanmış ve Türkiye’ye Irak arazilerinde 5 km boyunca sıcak izleme hakkı vermiş güvenlik protokolü olmuştur. Bu protokol Türkiye’nin sonradan 1986 ile 1987 senelerinde buraya yaptığı sınır ötesi ameliyatların hukuki temelini

oluşturmuştur. İkinci olarak ise Aralık 1984'te o zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'a mektup yazmakla topraklarda terörizme karşı beraber mücadele önerisinden sonra Suriye ile 5 Mart 1985'te Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmış ve protokol esasında iki devlet dışişleri bakanları arasında teknik zeminde görüşmeler başlamıştır. Ancak Türkiye'nin PKK düşergelerine doğru düzenlediği ameliyatlardan mühim ölçüde ziyana uğradığını düşünen KDP, PKK ile münasebetlerini 1985 senesinde askıya almış ve Mayıs 1987'de Dayanışma mukavelesini lağvettiğini söylemiştir. Bu tarihten başlayarak KDP Türkiye'ye yakınlaşırken, partinin üst düzey idarecilerinden Sait Ahmed Barzani "PKK'nın eylemleri bizim Türkiye ile münasebetlerimizde engel çıkarıyor. Bizim tarafta PKK'lı olduğunu söyleyenler bizim düşmanlarımızdır" deyimlerini kullanmıştır (Türkiye, Kuzey Irak Ve Kürtler, <https://siyasetin-pusulasi.blogspot.com/2015/09/turkiye-kuzey-irak-ve-kurtler-bolum-3.html>, 2017).

KDP'nin PKK'ya yönelik desteğini dakik bir şekilde bitirmesi PKK'yı İran'la müzakerelere ağırlık vermeye mecbur etmiş ve Celal Talabani'nin KYB'sine yakınlaştırmıştır. 1 Mayıs 1989'da Şam'da bir araya gelmiş Talabani ile Öcalan Kürt birliğini güçlendirmeilve Kürt gruplar arasında ortak eylem imkanlarını artırmayı öngören bir protokolu imzalamışlardır. Lakin bu protokol çok uzun sürmemiş ve Körfez Muharebsi'nin getirmiş olduğu yeni şartlar altında imzalanmasından bir sene kadar sonra Öcalan, protokolü içi boş bir metin gibi tanımlamıştır. KYB'nin içinde olduğu Irak Kürt Cephesi de 7 Ekim 1991'de yaptığı bir izahda PKK ile çatışma siyasetini açık dile getirmiştir (Baykal, <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2016/11/Kuzey-Irak-T%C3%BCrkiye-Ormer.pdf>, 2018).

2.1.3. Sınır Ötesi Operasyonlar

Henüz KDP ile PKK arasında Temmuz 1983 Dayanışma İlkeleri Mukavelesi imzalanmamış olsa bile PKK Türkiye arazilerine düzenlediği hücumlarda Kuzey Irak'ı bir çekilme ile konuşlanma yeri olarak kullanmaya başlamıştı. 10 Mayıs 1983'te Uludere'de çıkmış bir çarpışmada 3 Türk askerinin öldürülmesi ile beraber Ankara, PKK'nın artık Kuzey Irak'ta konuşlanmaya başladığına emin olmuş ve Bağdat idaresinin bölgede kontrolü temin etmediğine kanı getirmişti. Bu gelişmeler üzerine 27 Mayıs 1983'te Türkiye ile Irak arasında birbirlerinin arazilerinde sıcak takip yapma hakkının olduğu karşılıklı bir mukavele imzalanmıştır). Bu mukavele istikametinde Türk Silahlı Kuvvetleri tam olarak 7.000 kişilik askerle Kuzey Irak'ın 3 mil kadar içerisine girildiği geniş bir ameliyat düzenlemiş ve bu ameliyat zamanı PKK ile KDP'ye ait düşergeler içinde net bir fark olmadığı için KDP'ye alakalı bazı kamplar ziyana uğramıştır.

Gerek Türkiye'nin merkezi Irak idarisi ile mukavelesi gerekse sınır ötesi ameliyat zamanı KDP kamplarının ziyana uğraması Irak Kürtleri, bilhassa de merkezi Irak idaresi ile çarpışma halinde olan KDP temsilcileri arasında rahatsızlıklara sebep olmuştur. Bu rahatsızlık KDP kadrolarını Türkiye'ye karşı bir bağdaşma arayışına istikametlenmiş ve az bir müddet sonra PKK ile 'Dayanışma İlkeleri Antlaşması' imzalanmıştır. 1980'lerin ortasında PKK eylemlerini çoğaltmağa başlamış ve Türkiye de buna karşılık Irak ile yaptığı mukavele doğrultusunda sınır ötesi ameliyatlara ağırlık vermiştir. 12 askerin mahv edildiği bir PKK hücumuna karşılık Türkiye 15 Temmuz 1986'da Kuzey Irak'a havadan ikinci sınır ötesi ameliyatını gerçekleştirmiş ve bu

ameliyat sırasında PKK üyelerinden çok KDP'ye ait kamplar bombalanmıştır. Bu sınır ötesi ameliyat bir yönden KDP'yi ve arazideki başka Kürt örgüt olan Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) İran'a yakınlaştırmış diğer yönden ise PKK'nın kendilerine ziyan verdiğini düşünmüş bu teşkilatlar PKK ile aralarına uzaklık koymaya başlamıştır. Barzani bu zamanlarda PKK ile artık iş- birliği edilmeyeceğini PKK'nin Türkiye'de kadın, çocuk demeden günahsız insanları öldürmesi ile açıklamıştır. PKK ve KDP arasındaki münasebetlerin gerginleşmesi yalnız somut pratiklerden meydana gelmiyordu aynı zamanda PKK ile KDP arasında ideolojik muhtaliflik, tarafları muhtalif siyasi tavırlara zorluyordu. Nitekim Marksist-Leninist çizgi takip etme iddiasındaki PKK, KDP'yi feodal, gerici, aşiret özüllü bir örgüt gibi görüyordu (Yeşilbursa, <https://yasincoban.files.wordpress.com/2014/07/72.pdf>, 2018).

PKK'nın buradaki Kürt teşkilatları ile arasının açılması gücünü zayıflatmış aksine 1987 senesine gelindiğinde teşkilat Türkiye içinde daha etkili ameliyatlara başlamıştır. Buna Türkiye'nin daha evvelki PKK eylemlerinde olduğu şekilde iki düzlemli bir reaksiyonu olmuştur. Birinci olarak Türkiye 22 Şubat 1987'de bir kez daha Kuzey Irak'a doğru sınır ötesi ameliyat hayata geçirmiştir. 3 Mart 1987'de 30 Türk savaş uçağı Kuzey Irak'ta KDP arazisindeki Sırat, Era, Alamis etrafındaki PKK kamplarına bir hava bombardımanı yapmıştır. Bu hücumlar başta İran olmak üzere dış dünyanın reaksiyonunu çekmiştir. İran Dışişleri Bakanı Türkiye'nin bir kez daha bu şekilde bir sınır ötesi ameliyat yapması vaziyeti karşısında İran'ı bulacağını açıklarken Amerikan basını da bu ameliyatı "Türkiye'nin Musul ile Kerkük'ü işgal provası" gibi duyurmuştur.

İkinci olarak ise devirin Başbakanı Turgut Özal Temmuz 1987’de Suriye’ye giderek bu devlet ile bir tehlikesizlik protokolü imzalamış ve bu protokol sayesinde taraflar kendi arazilerinden başka tarafa terörist çalışmalarına izin vermeyeceklerini bildirmişlerdir. Türkiye’nin tazyikleri Kuzey Irak’taki istikrarları da değiştirmiş, KDP Nisan 1987’de 1983 tarihinde PKK ile imzaladığı protokolü yok sayarak, PKK’yı terörist ilan etmiş Türkiye ile işbirliği edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine PKK başka Kürt teşkilat olan KYB ile yaklaşmış ve iki teşkilat arasında 1 Mayıs 1988’de ittifak mukavelesi imzalanmıştır. 1988’de İran-İrak Muharebesi bitince savaş zamanı Irak hükümetine karşı çıkan Kürtleri cezalandırmak maksatıyla Saddam Hüseyin orduyu devletin kuzeyine göndermiştir. Kimyasal silahların da işletildiği operasyonun neticeleri Iraklı Kürtler için mahvedici olmuş ve binlerce Kürt yerleşim yerleri yok edilirken, onbinlerce Kürt de evlerinden çıkarılarak Irak’ın güney topraklarına zoraki göç ettirilmiştir (İrak’taki Gelişmeler ve Türkiye, <http://www.bilgesam.org/images/IRAK-7-1.pdf>, 2018).

Hadiselerin Türkiye’yi ilgilendiren kapsamı ise kimyasal silahların işletildiği askeri operasyondan kaçmış 70.000’e yakın Iraklı Kürdün Türkiye’ye iltica etmesiydi. Bu geniş ölçekli kişi göçü kısa müddet sonra Türkiye’nin hudutları kapatmasına sebep olurken, gerek sınırda yığılmış gerekse Türkiye’ye sığınmış Kürtlerin Türkiye siyasetini yakından ilgilendiren mühim neticeleri olmuştur. Birinci olarak, Türkiye’ye sığınmış Kürtlere yönelik 1984 protokolüne göre sıcak takip düzenlemek isteyen Irak yönetiminin bu isteyini Türkiye istemeyince, Irak sözü edilen protokolü iptal etmiştir.

Böylece Kuzey Irak’taki PKK düşergelerine yönelik yapılmış operasyonlar “hukuki” dayanağını yitirmiştir. İkincisi, Türkiye’nin o güne kadar ısrarla işletmekten kaçındığı Kürt kelimesi kamusal yerlerde

dolaşıma girmiş ve Kürtlüğün başka bir etkin kategori gibi gerek kamuoyunun gerekse devlet aktörlerinin gözünde normalleşmesine hizmet etmiştir. Enfal ameliyatının PKK açısından en mühim neticesi ise örgütün Kuzey Irak'a iyice yerleşmeyi olmuştur. Bağdat'ın, KDP ile KYB'nin Kuzey Irak'taki faaliyetini sınırlandırmasıyla PKK, misafir gibi geldiği Kuzey Irak'ta ağırlığını çoğaltarak ev sahibi konumuna yükselmiştir. Araziyi mühim ölçüde terk etmiş KDP'nin boşalttığı yerlere tamamen yerleşmiş PKK, Bekaa Vadisi'ni eğitim kampına çevirmiştir. Diğer yönden de Kuzey Irak'tan çekilmiş Irak ordusunun silahları da PKK'ya kalmış ve örgüt o silahlarla Türkiye hudutları içinde tesir gücü daha yüksek ameliyat düzenleme olanağına kavuşmuştur. Ankara ile Bağdat'ın münasebetlerinin kötüleşmesi ile beraber PKK, Tahran ile Şam'ın yanı sıra bu toprakların tesirli gücü olan Bağdat'ın da desteğini almaya başlamıştır. Mesela sınır güvenliği sözleşmesini yenilemek isteyen o devirin başbakanı Yıldırım Akbulut 5-7 Nisan 1990 tarihlerinde Irak'ı ziyaret etmiş lakin sözleşmenin yenilenmesi teklifi, Saddam Hüseyin tarafından kabul edilmemiştir. Gerek Kuzey Irak'ı aktif bir şekilde eğitim ve geri çekilme yeri olarak kullanma olanağına kavuşması gerekse İran, Suriye ile Irak'ın desteğini arkasına alması PKK'yı güçlendirmiş ve böylece PKK 1990'lı senelkerde Türkiye hudutları içine daha aktif operasyon düzenleme üstelik Türkiye içlerinde kurtarılmış topraklar oluşturma imkanına kavuşmuştur (Ayhan, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/9/3veysel.pdf>, 2017).

2.2. 1990'LAR: PKK, KUZEY IRAK VE TÜRKİYE

2.2.1. Körfez Savaşı Sonrası Kuzey Irak

Körfez Muharebesi'nden sonra Irak Kürtlerinin de-facto bir ülke ile hükümet oluşumuna gidebilmesi esasda “Huzuru Sağlama Operasyonu” ile “Uçuşa Yasak Bölge uygulaması” gibi iki harici gelişme ile mümkün olmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1991 tarih ve 668 Sayılı Kararı Kürtlerin yerleştiği arazilerde Iraklı siviller açısından baskının derhal bitirilmesini öngörerek bu iki harici gelişmeye yasal bir imkan sağlamıştır. Böylelikle 1990'larda Kuzey Irak topraklarında özerk bir Kürt yapılanmasının nasıl meydana geldiği sorusuna odaklanmış herhangi bir faaliyet bu üç harici gelişmeyi ilk olarak dikkate almak mecburiyetindedir. Lakin bu üç harici gelişmeyi birbirine kilitleyen ve Kuzey Irak özelinde problemsiz bir şekilde uygulanmalarına imkan sağlamış bir diğer harici gelişme ise Türkiye'nin her üç mevzuda da benimsediği işbirlikçi tavır olmuştur. Bu gelişmelere bir de merkezi Irak idaresinin 23 Ekim 1991'de aldığı ekonomik cez kapsamında bu araziden devlet memurlarını çekmesi ilave edilmiş ve böylece Kuzey Irak'ta merkezi idarenin hiçbir yetkisi kalmamıştır. Bu yeni şartlar altında Irak Kürt Cephesi ilk evvel Mayıs 1992'de arazi çapında bir seçime gitmiş, sonra Haziran ayında bir parlamento yaratılmış ve sonda da Kürdistan Bölgesel Yönetimi ilan edilerek Kuzey Irak'taki Kürt hareketi merkezi Irak idaresi karşısında özerk bir yapıya kavuşmuştur. Ekim 1992'de de Kürt hükümeti son hedefinin demokratik Irak içinde birleşik bir ülke olduğunu söylemiştir (Baykal, <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2016/11/Kuzey-Irak-T%C3%BCrkiye-Ormer.pdf>, 2018).

Böylece, 1990’larda Kuzey Irak özelinde kurulmuş de-facto Kürt devleti dört mühim harici gelişme ile Irak’ın ambargo siyasetinin oluşturduğu uygun şartlar dahilinde buradaki Kürt siyasi hareketlerinin siyasetlerinin sonucunda mümkün vaziyete gelmiştir. Körfez Savaşı zamanı ayaklanmış Kürtlerin Mart 1991’de başarısız olması ve Irak ordusunun kuzeye gitmesiyle 1.500.000 civarında Iraklı Kürt, Türkiye ile İran hudutuna dayanmıştır. Lakin 1988’de olduğu gibi Türkiye bu zaman Kürt mültecilerin huduttan içeriye girmesi mevzusunda isteksizdi. Evvelki tecrübenin ekonomik maliyet ile içerideki Kürt bilincinin güçlenmeyi gibi Türkiye siyasetcilerinin gözündeki menfi neticeleri bu isteksizliğin esas nedeni olmuştur.

Ancak gelen uluslararası tazyikler üzerine Türkiye bir kez daha Iraklı Kürtlere hudutlarını açmak zorunda kalmış ve yüzlerce Iraklı Kürt Türkiye’deki düşergelere yerleşmiştir. Bunun üzerine Iraklı Kürtlerin burada kalmasından rahatsız olan Ankara yönetimi sığınmacıların yeniden Kuzey Irak’a tehlikesiz bir şekilde gidebilmesinin yollarını araştırmaya başlamıştır. Bu doğrultuda birinci adım olarak ABD ile beraber hareket eden Türkiye, 6 Nisan 1991’de İncirlik’te konuşlanacak Huzur Ortak Görev Gücü’nün Kuzey Irak’a düzenlenecek insani yardım ameliyatlarını yürütmesini kabul etmiştir. Az zaman sonra ABD yönetimi 10 Nisan 1991’de Kuzey Irak’ın mühim bir hissesinin içinde bulunduğu 36’ncı eylemin kuzeyinde uçuş yasağı yapınca Kuzey Irak’ta Kürtler için “güvenli bölge” düzeltilmiştir. Daha sonra Huzur Ortak Görev Gücü İngiltere ile Fransa askeri gücünün de iştirakiyle Birleşik Görev Gücü ismini almış ve tehlikesiz bölgeyi muhafaza etmek için Kuzey Irak’a yönelik etraflı bir “Huzur Harekatı” düzenlemeye başlamıştır. Haziran 1991’de Kuzey Irak’ta tehlikesiz bir ortam yaratılmış ve Türkiye’deki sığınmacılar evlerine gitmiştir.

Bütün söz konusu gelişmeler göz önünde bulundurulduğu zaman 1991 Körfez Savaşı'nın Türkiye-Kuzey Irak münasebetleri bağlamında iki mühim sonucunun olduğu denilebilir. İlk olarak, Yumurtalık-Kerkük Petrol Boru Hattı'nın kapatılması ile beraber Türkiye, Irak'tan sağladığı enerji ihtiyacının bir hissesini Kuzey Irak üzerinden gelmiş petrol tankerleri ile karşılamaya başlamıştır. Bu yeni ekonomik ilişki Kuzey Irak'taki Kürt hareketlerini Ankara düzleminde yasal bir yere taşımış ve zaman geçtikçe enerji üzerinden başlamış bu münasebetler taraflar arasındaki münasebetin ayrılmaz bir hissiesine dönüşmüştür. İkinci ve daha da mühimi Bağdat idarisinin Kuzey Irak'tan gitmesiyle beraber Türkiye-Irak sınırı Kuzey Irak'taki Kürt hareketler ile Ankara arasındaki bir probleme dönüşmüş ve bu hudutun işlevselliği kendisini yeni bir münasebet üzerinden kurmak mecburiyetinde kalmıştır. Mesala bu hudutu kullanarak Türkiye içlerinde silahlı eylemler düzenlemiş PKK mevzusunda Türkiye meşru müdafaa prensipinden hareketle hudutun güvenliğini kendi imkanları ile yapmaya çalışsa da bu mevzudaki temel ve son muhatabı Kuzey Irak'taki Kürt yapılanması olmuştur. Böylelikle 1991 Körfez Savaşı ile sonrasındaki gelişmelerin esasında ortaya çıkmış bu iki mühim değişim Türkiye ile Kuzey Irak'taki Kürt yapılanması arasındaki münasebetlerin zeminini oluşturmuş kurucu unsurlar gibi değerlendirilebilir (Erkmen, <http://21yyte.org/assets/uploads/files/160-188%20Serhat.pdf>, 2018).

2.2.2. “Kürt Federe Devleti”ne Doğru

Körfez Muharebesi ve daha sonra yaranmış gerginliklerin ardından Kürdistan tarafı ile Saddam Hüseyin arasında müzakereler başlasa da bu müzakereler kısa zaman içinde başarısızlıkla bitmiş ve Saddam

Yönetimi, 26 Ekim 1991 tarihinde ülkenin görevlilerini Irak'ın kuzeyinden çağırması ve araziye ekonomik ambargo yapmaya başlamıştır. Merkezi Irak idaresinin bölgeden görevlilerini çekmesiyle beraber Kuzey Irak'ta ciddi bir yönetim krizi ortaya çıkmış ve böylece Barzani gerekse Talabani bu krizden çıkmanın yolu olarak karar alma düzeneklerinin oluşturulmasını göstermişlerdir. Lakin her iki önder de komşu devletleri yeni ortaya çıkacak olan özerk yönetim esasında rahatsız etmemek için azatlık peşinde olmadıklarını ısrarla bildirmiştir. Böylece merkezi Irak görevlilerinin yerini alacak olan yapılanma azat bir ülke olmayacak aksine başka bir parlamentosu olan özerk bir yapı olmakla işleyecekti.

Bu istikamette 7 partiden oluşmuş Irak Kürdistan Cephesi tarafından parlamenter sisteme karar verilmeyinin ardından seçimlerin yapılması ve yürütülmeyi maksatıyla hukukçulardan oluşmuş 15 neferlik özel bir inceleme kurumu oluşturulmuştur. Böylece seçimler kanuni bir zemine oturtulmakla bir meşruluk sağlanmıştır. 19 Mayıs 1992'de yapılmış ancak Türkmen partilerin yer almadığı seçimlerde tam olarak 1 milyon seçici 7 parti için oyunu kullanmıştır. Yalnız iki partinin %7 olan seçki barajını geçebildiği seçkilerde Kürdistan Demokrat Partisi %45.05 ile parlamentoda 51 sandalye elde ederken , Kürdistan Yurtseverler Birliği %43.61 oy oranı ile 49 sandalyede olmuştur (Dalar, www.academia.edu, 2018).

Ancak sonradan iki parti aralarında uzlaşarak sandalyeleri 50'ye 50 şeklinde üleşmiş ve yine bu sözleşme kapsamında parlamentonun başkanlığı KYB'ye bırakılan vakit, başkan yardımcısı KDP'den atanmıştır. Bu düzenlemeye paralel şekilde Yürütme Kurulu'nun başkanlığı KDP'ye başkan yardımcılığı da KYB'ye tahsis olunmuştur. 105 kişilik parlamentoda kalan 5 kişilik kontenjan için de 4 parti

yarıymış, Asuri Demokratik Hareketi 4, Kürdistan Hristiyanlar Birliği ise 1 sandalye elde etmiştir. Seçim zamanı hatta Kürdistan Bölgesi Başkanlığı seçimi de yapılmıştır. Kürdistan Bölge Başkanlığı seçimleri için yarışan Mesut Barzani ile Celal Talabani birbirine çok yakın oy kazanmış fakat başkanlık için kafi olacak üstünlüğü yapa bilmemişlerdir. Başkanlık seçimleri ikinci tura kalmasına bakmayarak ikinci tur olmamıştır . Bunun yerine sözü edilen iki partiden beraber sayıda üye ile temsil olunacak şekilde 8 neferden oluşmuş bir başkanlık konseyi yapılmıştır.

Celal Talabani ile Mesut Barzani kanuni yönetim mekanizmalarına katılmamış lakin esas aktörler olmaya devam etmişlerdir Seçim neticesine göre oluşmuş yeni kamutay 4 Ekim 1992 tarihinde Kürt Federe Devleti'ni açıklamış ve Meclis, Kuzey Irak'ı kendi içinde otonom lakin Irak merkezi yönetimine alakalı bir yapı gibi tanımlamıştır. Araziden gelen yumuşatıcı deyimlere rağmen Türkiye seçkilere şüpheyle yaklaşmış ve azat bir Kürt devletinin temellerinin atılmakta olduğu kuşkusunu bazı vesilelerle söylemiştir.Mesela, devirin CHP İzmir milletvekili, Dışişleri Bakanı'nın yanıtlanması steyiyle soru önergesi vermiş ve Türkiye'nin Kürt arazisindeki seçimlere yönelik tavrını sormuştur. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin seçkilerin takip olunduğunu ifade etmiş lakin Türkiye'nin bu vaziyetde nasıl konum alması sorusunu cevaplamamıştır (Erkmen, <http://21yyte.org/assets/uploads/files/160-188%20Serhat.pdf>, 2018).

Türkiye'nin yanı sıra buradaki bu siyasal mubadelelerden rahatsız olan komşu ülkeler de Türkiye ile müşterek bir davranış benimsemişlerdir. Seçkilerden hemen sonra Türkiye, İran ile Suriye yetkilileri Ankara'da bir yere toplanarak bir konferans düzenlemişlerdir. Konferansın netice belgesinde üç devlet de Irak'ın arazi bütünlüğünün muhafazasından yana

olduklarını ve arazide uygun bir Kürt devletine müsaade etmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Kürt Federe Devleti'nin kuruluş merhalesinde aktif bir işbirliği geliştirmiş KDP ile KYB seçkilerden sonra arzulanan işbirliğini gösterememiş ve git-gide zıt uçlara yerleşmişlerdir. İki parti arasındaki birinci gerilim KYB'nin kabinede kendisine tahsis olunan bakanlıklara daha evvel atamış olduğu ölçülü ve uzlaşmacı görüşleriyle öne çıkmış nazırların yerine kesin görüşleriyle öne çıkmış nazırları görevlendirmesiyle başlamıştır. KYB'ye verilmiş başbakanlık koltuğunda oturmuş ve bir teknokrat olan Fuad Masum yerine partide sert muhalif fikirleriyle öne çıkmış Kosret Resul'ün atanması gerginliği daha da çoğaltmıştır.

Ancak esas gerilim 1993 yazında, Molla Mustafa Barzani devirinde KDP'li olan daha sonra KDP'den ayrılarak Kürdistan Birlik Partisi'ni kurmuş ve bölgenin deneyimli diplomatlarından olan Sami Abdurrahman'ın KDP'ye tekrar katılması ile yaşanmıştır. Sami Abdurrahman'ın partisi 1992 seçkilerinde %1 oy oranıyla küçük bir sahip olsa bile birbirine çok yakın oy alan iki iri partinin geleceği için tesirli bir güce malikti. Bu katılımla beraber iki parti arasındaki güç istikrarının KDP lehine değişmeyi KYB'yi kaygılandırmıştır. Yine, siyasi gerilimlerin Kürdistan İslami Hareketi ile KYB arasında patlak vermiş sıcak çatışmalarla had evreye ulaşması KDP ile KYB'yi işbirliğinden git-gide uzaklaştırmıştır. 20 Aralık 1993'te İslami Hareket buradaki anlaşmanın sebebi kimi gördüğü KYB ile iri çaplı silahlı çatışmaya girişmiş ve en az 200 kişi ölmüştür. Talabani'nin yurtdışında olduğu bir vakitte gerçekleşmiş bu hadisede KYB'li Peşmerge Bakanı Cebbar Farman'ın Mesut Barzani'nin hadiseleri yatıştırması istikametindeki uyarılarını dikkate almamağı, bilakis hadiselere daha sert

uygulamalarla karşılık vermesi idaredaki iki büyük parti arasında mevcut olan partizanlık gün yüzüne çıkarmıştır. Böylelikle arazinin yönetimi meclis düzleminde yok, parti merkez yönetimlerinin kararları dairesinde şekillenmeye başlar.

Böylelikle Barzani yeni oluşmaya başlamış Kürt yönetimine ziyan verdiği için hücumu mahkûm etmiş ve KYB'yi açık olarak eleştirmiştir. Bu gerilim sırasında 1 Mayıs 1994'te sade bir arazi anlaşmazlığı hızlıca iki parti arasındaki silahlı karşıduruma dönüşmüş ve ortak yönetim hükümeti işleyemeyen bir vaziyet almıştır. Mayıs'ın sonları KYB güçleri Kürdistan Ulusal Meclisi'ni elde etmiş, Aralık'ta özerk bölge kendi içinde iki muhtelif alt bölgeye ayrılmıştır. KDP güçlü olduğu kuzeyi, KYB ise güneyi eylemsel olarak kontrol altına almıştır. KYB ile KDP arasındaki iç muharebeden en çok rahatsız olan devletlerin başında Türkiye geliyordu ve Ankara'daki siyaset yapımcılarına esasen böylesi bir muharebenin Kuzey Irak'ta oluşturacağı yetki boşluğu en çok PKK'ya yarayacaktı. Bu sebeple harekete geçmiş Ankara çatışan tarafları birinci olarak 30 Mayıs 1994'de ve sonra Barzani ve Talabani'yi de 13 Haziran'da Şırnak'ın Silopi ilinde bir araya getirmiştir (Kıran, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.WfLmqehubIU>, 2018).

Çatışmaları bitirme girişimleri yalnız Türkiye ile sınırlı değildi ve bilhassa Fransa'daki Kürt Enstitüsü, KYB ve KDP arasındaki muharebenin bitmesi için kesif bir gayret etmiştir. Bu gayretlerin neticesinde 22 Temmuz 1994'te Paris Mukavelesi imzalanmış ve sözleşme metni Kürt idaresinin hudutlarından Türkiye'ye yapılmış saldırıların karşısının alınması da içermekteydi. Bu madde görüşmeler zamanı Türkiye'nin taleplerinin göz ardı olunmadığını gösterse bile Ankara'nın endişelerini gidermemiştir. Böylece varılmış anlaşma aynı

zamanda burada seçimlerin edilmesini, kurumsallaşmanın ve dış desteklerin devam etmesini, devlet kurumlarına partilerin karışmalarının engellenmesini ve uluslararası takviyenin sağlanması gibi işlerin devam etmesini söylemekteydi. Türkiye yönetim ile alakalı maddeleri içeren sözü edilen anlaşmanın bölgede azat bir Kürdistan devletine sebep olacağından kaygılanmış ve Paris'e sözleşmeyi imzalamaya Türkiye üzerinden gidecek olan Barzani ile Talabani'ye geçme izni vermemiştir. Böylelikle Kürt Bölgesi'nin dışa açılmış kapısının Türkiye olduğu bir daha görülmüştür. Anlaşmaya rağmen sonuncu barış kazanılmamış ve durulmuş çatışmalar bir müddet sonra tekrar şiddetlenmiştir. Tekrar başlayan çatışma zamanı KYB Erbil'i ve bu şehirdeki Kürdistan Parlamento'sunu ele geçirmiştir. KDP, KYB güçlerini yalnız Erbil'den çıkaramayınca, Saddam ile anlaşarak Irak ordusuyla beraber Erbil'e girmiş ve KYB güçlerini Erbil'den göndermiştir. Bunun neticesinde iki parti güçleri arasında bir mütareke hattı oluşturulmuş ve oluşmuş iki arazide partiler kendi hükümetlerini yaratmışlardır (Kuzey Irak'la münasebetlerin 30 senesi, <https://140journos.com/kuzey-irakla-iliskilerin-30-yili-bdb2b7c8e1eb>, 2018).

ABD'nin kömeyle ateşkes hattının kurulduğu bir az sakin geçen bu devirde barış müzakereleri Türkiye'nin teşebbüsleriyle Ankara'da başlamıştır. Ekim 1996'da sona ermiş Ankara Görüşmelerinde taraflar ateşkes mevzusunda anlaşmış, Türkmenlerin de içinde olduğu bir barış izleme gücünün mütareke hattında konuşlandırılmasını kabul etmişlerdir. Sözleşme metninde Irak'ın arazi bütünlüğüne vurgu yapılmış ve PKK'nın arazideki şalışmaların da engellenmeyi istenmiştir. Ankara müzakerelerinin neticesinde Türkiye endişelerini sözleşme metnine yansıtılarak taraflara kabul ettirmiştir. Lakin bu görüşmeler de son bir sözleşmeye dönüşmemiştir.

Sonradan ABD’de ve bi hayli Avrupa devletinde sohbet edilmiş ve son olarak 1998’de Washington Mukavelesi ile taraflar, ahalinin araziler arası seyahati, gelir dağılımı gibi bi hayli konu üzerinde sözleşmeye varmış ve iki yönetimin birleştirilmeyi için geçiş hükümeti kurma çalışmaları mevzusunda hemfikir olmuşlardır. Türkiye’nin güvenlik endişelerini de hesaba katacak şekilde PKK’nın Türkiye hudutundaki çalışmalarının engellenmesi maddesi tekrar sözleşme metninde yer almıştır. Lakin Türkiye’nin Washington görüşmelerinin haricinde tutulması ve sözleşme metninde Irak için federatif bir idari modeli öngörülmeği Ankara’yı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Barzani ile Talabani Türkiye’yi bir ziyaret etmiş ve bu ziyaret zamanı Ankara’nın sürecin haricinde bırakılmadığı mesajı verilmiş, birlik mevzusunda Türkiye’nin endişelerinin paylaşıldığı konuşulmuştur (Erkmen, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/234249>, 2018).

2.2.3. PKK, Irak Kürtleri ve Türkiye

KDP 1987’de KYB de Körfez Muharebesi ile beraber PKK’ya verdikleri dayacağı çekmiş ve Türkiye’nin yanında yeni bir siyasi çizgi izlemeye başlamışlardır. 1992’ yılında ise Kuzey Irak’taki Kürt teşkilatlarının PKK ile arası bir haylikötüyken, bu teşkilatlar Ankara ile gelişmiş münasebetlerini derinleştirme yoluna gitmiştir. Bu esasta 9 Ocak 1992 tarihinde KDP’nin özel temsilcisi Sefin Dizayi Ankara’ya gelmekle Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile görüşmüştür. Dizayi, bu müzakere sırasında yeni Türk hükümeti ile alaka içinde bulunmak istediklerini, PKK’ya karşı geldiklerini ve arazilerinde bu teşkilata yer vermeyeceklerini söylemiştir. Öte taraftan Demirel’le görüşmüş Barzani ile Talabani de PKK’dan Türkiye’nin Güneydoğu Bölgesi’ndeki

eylemlerine son vermeyini aksi takdirde Kuzey Irak'tan çıkarılacağı uyarısını etmiştir. Bu gelişmelerden sonra ise Ocak 1992'de Irak Kürt Cephesi'nin yayımladığı bir ikazda PKK'nın "Türkiye'ye karşı eylemlerini durdurmaması olursa, araziden çıkarılacağını" ilan etmeyi PKK ile Kuzey Irak'taki iki Kürt grup arasındaki münasebetleri bütünüyle bitirmiştir.

Öte taraftan aynı devir Kuzey Irak'ta ameliyatlar yapmış Çekiç Güç'ün PKK ile bildirişim geçmesi ve Irak'taki muharebenin devam etmesi, Barzanin ile Talabani'yi Türkiye'ye yakınlaşmaya mecbur etmiştir. Talabani 8 Mart 1991'de MİT Müsteşarı Orgeneral Teoman Koman ile Dışişleri Müsteşarı Tugay Özçeri ile görüşmüştür. Bu görüşmeye paralel şekilde Barzani ve Talabani, PKK'yı git gide daha katı bir dille eleştirmeye başlamışlardır. Talabani, Turgut Özal ile görüş ihtilafları bulunmadığını, Özal'ın federatif yapıdan taraf olduğunu ve onun da Kürdistan'ın otonom anlamına geldiğini belirtmiştir. Öte taraftan 8 Haziran'daki Türkiye ziyaretinde de KDP ile KYB'nin Türkiye'de temsilcilik açmak istediğini bildirmiştir. Bölgede özerk bir yapı oluşturmak isteyen KDP ve KYB'nin Türkiye ile yakın münasebet kurması, Türkiye'yi bölgede mühim bir güç olarak gördükleri ve PKK'nın eylemlerini azaltarak bu gücü arkalarına almak istedikleri gibi yorumlanmıştır. Kürdistan Cephe'nin Türkiye ile yakın münasebet içinde olması Kürt Federe Devleti içinde kendine ait bir yer oluşturmaya çalışmış PKK'yı rahatsız etmiş ve PKK, KDP'yi Türkiye ile işbirliği yapmakla Büyük Kürdistan ülküsüne hiyanet etmekle suçlamıştır. Bu müddetde PKK rehberi Abdullah Öcalan, KDP'yi Türkiye'nin menfaatleri maksatıyla çalışmakta olan bir teşkilat ve yok edilmesi gereken bir iç problem olarak göstermiştir

(Kıran, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.WrLmqehubIU>, 2018).

Kuzey Irak'ta gitdikce devlet olmaya doğru gitmiş Kürdistani Cephe, PKK'nın kendi hukuki vaziyetlerini tehdit edeceğini düşünüyordu. Bu açıdan PKK'nın başına buyruk davranması nedeniyle KYB ile KDP peşmergeleri birleşmekle PKK düşürgelerine hücum etmiş ve bu hücumlarda cephe savaşı vermiş PKK büyük kayıplar vermiştir. Lakin söz konusu çatışmalar zamanı Barzani ve Talabani Türkiye'nin araziye operasyon düzenlemeyine taraftar olmadıklarını belirtse de Türk ordusu 2 Ekim 1992'de hudutu geçmekle karadan bir hareket düzenleniptir.

İki gün sonra 4 Ekim'de ise Erbil'de toplanmış Kuzey Irak yönetimi, Kuzey Irak'ta federe bir ülkenin kurulması kararı almışlardır. Aynı toplantıda Barzani bir açıklama ederek PKK'ya karşı olmadıklarını lakin PKK'nın kendi arazisine çekilmeyi gerektiğini söylemiştir. Bu çatışmalar zamanı iyice yıpranmış PKK, Kürdistani Cephe'den ateşkes istemiş ve 30 Ekim'de Kuzey Irak hükümeti ve PKK arasında sözleşme yapılmıştır. Bu sözleşme kapsamında PKK, Kuzey Irak'taki tüm çalışanlarının Kuzey Irak hükümetine alakadar olduğunu kabul etmiştir.

Sözleşme ile beraber Kuzey Irak'taki PKK militanlarının düşürgelerine giriş çıkışları Kuzey Iraklı peşmerge güçleri vasıtasıyla denetlenir olmuştur. Ancak bu sözleşme çok uzun vakit Kuzey Irak'taki Kürt gruplar arasındaki ihtilaf Kürdistani Cephe'yi zayıflatınca Ağustos 1995'te PKK Kuzey Irak'taki manevra alanını kısıtladığını düşündüğü KDP'ye yönelik bir hücum hayata geçirmiş ve bu hücum Suriye ile İran'ın yanı sıra KYB tarafından da desteklenmiştir. Talabaninin fikrinde, Türkiye KDP'yi silahlandırmaktaydı ve bu sebeple PKK Türkiye'nin Barzani'ye yönelik desteğini karşı çıkabilecek mühim bir

araçtı. KDP ile KYB arasındaki iç muharebe bölgede yaranan güç boşluğunun PKK'ya iyi geleceğini düşünen Ankara ise, yukarıda da söylendiği gibi KDP ile KYB arasında anlaşmaya varılması maksatıyla diplomatik gayretlerini hızlandırmıştır. Türkiye'nin KDP ile KYB arasında anlaşma yapmasına yönelik diplomatik teşebbüsleri devam ederken, KDP ile muharebesinde ağır kayıplar vermiş PKK 1996 senesine KDP ile mütareke imzalamış bir şekilde girmiştir. KDP bakımından böyle bir sözleşmeyi imzalamasının en mühim sebebi Türkiye'den talep ettiği ağır silahları elde edememesiydi . Ayrıca KDP de ayrı PKK gibi bu karşıdurumlarda çok büyük kayıplar vermiş ve böylece 10 Aralık 1995'te taraflar arasında mütareke imzalanmıştır. KDP'nin güç yitirmesini gerekçe göstermekle 1995 senesinde bölgeye yönelik askeri bir girişimde bulunması PKK bakımından iki cephede ayrı anda savaşmak manasına geliyordu. Bundan başka Türkiye'nin diplomatik görüşmeler vasıtasıyla KYB'yi ikna etme gayretleri az da olsa bir netice vermiş ve Kuzey Irak'ta kendi tabanının yavaş yavaş PKK'ya gitmeye başladığını fark eden KYB, PKK'ya ara koymaya başlamıştı. Bu gelişmeler de PKK'yı KDP ile ateşkese götürmüş esas motivasyonlar olmuştur

(Dalar,https://www.researchgate.net/publication/291352017_turkiye-irak_kurdistan_bolgesel_yonetimi_ılsıkları_karsılıklı_bağımlılık_teorısı_bağlamında_petrol_ılsığısına_dayalı_bır_analiz, 2018).

2.2.4. Türkiye ve Sınır Ötesi Operasyonlar

ABD'nin Körfez Muharebe hazırlıkları yaptığı devirlerde Türkiye'de de PKK'nın burada güçlenmesine manii olabilmek için Kuzey Irak'ın işgal olunmasının tartışılması Ankara ile Kuzey Irak arasında mühim bir

gerginlik sebebi olmuştur. Bu münakaşaya Kuzey Irak'taki Kürt teşkilatların tepkisi sert olmuş, Talabani, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girdiği zaman büyük bir Kürt direnişi ile karşı-karşıya kalacağını açıklamıştır. Ancak Mart 1991'de devirin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kendiliğinde Celal Talabani ile Mesut Barzani'yi temsilen bir şahsın Ankara'ya gizli bir ziyaret hayata geçirmesi Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği Kuzey Irak Kürtleri ile ili.ki kurmama siyasetini bitirmiştir. Mahmut Bali Aykan düşünüyor ki, bu davetin arkasında olan düşünce bu istenmelere dayanıyordu: Kuzey Irak'taki gelişmelere alakadar ilk elden bilgi öğrenmek , azat bir Kürt devleti kurulmaması maksatıyla Kürtleri bir nevi ikna edecek gibi buradaki gelişmelerde söz sahibi olmak ve Kuzey Irak'taki PKK üslerine düzenlenmiş operasyonları normal hale getirmek için PKK'yı başka Kürt guruplardan ayırmak. Körfez Savaşı sonrası imkanların şekillendirdiği Kuzey Irak'a yönelik şu yeni yaklaşım en açık ifadesini Turgut Özal'ın söyleşilerinde bulmuştur: “Aşikare ortaya konulmalıdır ki, Irak'ın Kürt arazisinde yaşayanlar Türk ahalisinin kohumlarıdır. Bu bakımdan hudutlar bir ölçüde yapmacık olan sınırlar aynı ahaliyi iki hisseye bölmüştür”. Özal bu anlatımları Aralık 1991'de işletmişti ve bu yaklaşık Özal'ın vefatine kadar geçen devirde Türkiye'nin Kuzey Irak siyasetini belirleyen esas dili oluşturmuştur. Özal cumhurbaşkanı olup başbakanlığa Süleyman Demirel geldiği zaman da bu siyaset değişmemiş ve Demirel Çekiç Güç'ün görev müddetinin uzatılması tartışmaları zamanı Saddam Hüseyin'e karşı kuzeydeki Kürtleri muhafaza etmenin Türkiye'nin mesuliyetinde olduğunu bildirirken sonra “Yeni bir Halepçe'yi göz yumamayız” ifadelerini demiştir (Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği,

http://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,180,kuzey_irak_turkiye_iliskileri_pkk_guvenlik_ve_isbirligi.html, 2018).

1995 senesine gelindiğinde ise PKK Türk ordusunun sınır ötesi ameliyatlarına bakmayarak KYB-KDP arasındaki çarpışmalardan yararlanmakla Kuzey Irak'taki manevra yerini genişletmiştir. PKK buradaki güç boşluğundan çok iyi kullanmış ve seneler evvelki nüfuzunu geri kazanmıştır. Böylelikle 5. Kongresini de Şırnak'tan 20 km uzaktaki Haftanın düşergesinde hayata geçirmiştir. PKK, bu kongrede Türkiye hudutunun Irak tarafında güç boşluğundan yararlanmakla yerleştiği arazileri kurtarılmış araziler olarak adlandırarak devletleşme kararı almıştır.

PKK'nın Kuzey Irak'ta faaliyetini çoğaltmasıyla Türk ordusu yeniden sınır ötesi ameliyat yapma gereği duymuştur. 20 Mart 1995 tarihinde yazımlara Çelik Operasyonu olarak geçmiş ve iki ay süren ameliyatla 35 bin asker ile üst düzey 13 generalle beraber Kuzey Irak'a girilmiş ve hudutun ötesinde 35-40 km kadar gəlmişlerdir. Türk ordusunun hedefi, ilk olarak Haftanın olmak üzere PKK'nın 13 düşergesi olmuştur.

Savaş zamanı PKK büyük kayıplar vermemiştir. Çünkü evvelki operasyonlardan edindiği tecrübeyle Türk Ordusuyla cephe savaşı yapmanın ağır bedeli olduğunu anlamış ve Irak içlerine doğru gitmiştir. Fakat Türk ordusunun geri gitmesiyle beraber PKK tekrardan Kuzey Irak'a yerleşmek için mücadele etmiştir. Bunun üzerine Türk ordusu bir kez daha 5-11 Temmuz tarihleri arasında Kuzey Irak'a gitmiş ve PKK düşergelerini bombalamıştır. 1995 senesinde hayata geçen bu iki ameliyatla PKK her ne kadar Kuzey Irak'a her seferinde yeniden yerleşse de örgütün mühim bir hissesi Irak içlerine kadar çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Yine 1995 senesi içinde 8 Ekim ile 11-13

Ekim tarihlerinde de Türk Ordusu karadan ve havadan Kuzey Irak'a dahil olmuş 114 PKK'lı öldürülmüştür

(Erboğa,<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/abdullah-erboga/2017/10/28/gerilimden-isbirligine-turkiye-irak-iliskileri>, 2018).

1996 senesi sınır ötesi ameliyatlar açısından Haziran ayına gibi görevli olarak sessiz geçmiştir. Türk ordusu hüdutu birkaç defa geçse de bunlar kapsamlı ameliyatlar olmamıştır. Fakat uzun zamandan beri durağan olan Kuzey Irak-Türkiye hüdutu 16 Haziran'da tekrardan hareketlenmiş ve sınırdan sızmaya çalışmış 28 PKK militanının yakalanmasının ardından Türk Ordusu 5 bin askerle Kuzey Irak'a dahil olmuştur. "Tokat Operasyonu" ismi verilmiş bu ameliyat sonucunda 31 PKK militanı mahv edilmiştir. Türkiye, böyle sızmaları engellemek maksatıyla Temmuz ayı boyunca Kuzey Irak'ı bombalamaya devam etmiştir. 1996 senesinin son sınır ötesi ameliyatı ise "Baklava Dilimi" adı altında gerçekleşmiştir. Türk ordusunun hudutda gördüğü PKK militanlarını takibi itibarıyla 12 saat devam eden bu ameliyatda 150 PKK militanı mahv edilmiştir. Lakin 1996 senesinde Türk ordusu her ne kadar PKK'yı Kuzey Irak'tan atmak için yoğun askeri ameliyatlar geçirse de bunda pek başarılı olamamıştır. Zira 1997 senesine girildiğinde Kuzey Irak'taki PKK varlığı açık bir şekilde ortadaydı (Kuzey Irak'la ilişkilerin 30 yılı, <https://140journos.com/kuzey-irakla-iliskilerin-30-yili-bdb2b7c8e1eb>, 2018).

1997 senesine gelindiğinde PKK 1990'ların ilk yarısındaki faaliyetini mühim şekilde kaybetmiş olsa da şimdi de bölgede aktif bir güç olarak durmaktaydı ve Kuzey Irak'tan Türkiye içinde yaptığı hücumlarına devam ediyordu. Bu aktifliği ciddi şekilde kırmak isteyen olan Türk ordusunun Mayıs ayında başlattığı Çelik Operasyonu 7 Temmuz'a kadar

devam etmiştir. Irak idarisi hücumu kınarken ABD, İngiltere ile KDP Türkiye'ye destek olmuştur.

Operasyonun başlamasından sonra Kuzey Irak'taki KDP'ye alakalı peşmerge güçleri de harekate katılmışlardır. Harekat dairesinde birçok PKK düşergesi bombalanırken en mühim gelişme Zap düşergesinde yaşanmıştır. Zap düşergesini işgal etmiş Türk ordusu ile PKK arasındaki çarpışmalar 3 gün olmuş ve 750 PKK'lı mahv edilmiştir. Harekatın anvak 10 gününde 1445 PKK'lı ölmüş 184 PKK'lı de yaralı şekilde ele geçirilmiştir. Hatta PKK'ya ait askeri savaş gereçleriyle geçirilmiştir.

Harekatın Haziran ayında ise 2730 PKK'lı daha mahv edilmiştir. Türk ordusunun ameliyatları sonbaharda da olmuştur. 25 Eylül'de Türk birlikleri yine Kuzey Irak'a dahil olmuş ve PKK düşergelerini bombalayarak Şafak Operasyonu'nu hayata geçirmişlerdir. 15 Ekim'e kadar devam etmiş bu harekate 25 bin zırhlı birlik destek olmuştur. Şafak Operasyonu'nun neticesinde 865 PKK militanı mahv edilmiş 37'si yaralı 902 PKK'lı esir götürülmüştür. 7 Şubat'ta 7 bin Türk askeri karadan Kuzey Irak'a giren zaman 11 Şubat'ta da F-16'lar havadan PKK düşörgelerini bombalamışlardır.

Ancak 1997 senesinde hayata geçirilen bu geniş sınır ötesi ameliyatlara ve KDP ile de savaşmasına bakmayarak PKK'nın askeri olarak işlevsiz vaziyete getirilemediği fark olunmuştur. Bunun da en mühim nedeni PKK'nın Suriye'den ciddi şekilde destek almasıydı. 1992 senesinde Türkiye ile Güvenlik Protokolü imzalamış Suriye, Türkiye'nin "su meselesi" ile alakalı protokole uymadığını sebep göstererek PKK mevzusunda Türkiye'ye verdiği sözü tutmamış ve Türkiye'nin iadesini talep ettiği Abdullah Öcalan'ı son ana kadar hüdutları içinde tutmuştur. Böylece 1997 deneyimi Ankara'yı PKK problemini çözme mevzusunda Şam'a baskı yapmaya yöneltmiş en mühim sebeplerinden birisi

olmuştur. 1998 senesine gelindiğinde dikkatini Şam'a yöneltmiş Ankara Kuzey Irak'a yönelik hudut ötesi ameliyatlarda önemli bir kısıntıya gitmiştir. 7 Kasım'da Barzani vee Talabani'nin görüşme yapmak maksatıyla Ankara'ya geldiği zamanlarda Türk Ordusu Kuzey Irak'a 350 km'lik bir hat boyu, 10 muhtelif araziden Kuzey Irak'a dahil olmuştur. KDP ise Haftanın arazisinde PKK'ya karşı diğer bir operasyon yapmıştır. Türk birliklerinin ameliyatı 9 Kasım'da Gare Dağı'na kadar genişletilmiştir. Baskı altında kalmış PKK, İran'a doğru kaçmaya başlamıştır. Genelkurmay Başkanlığı, 14 Kasım'da ameliyat kapsamında 53'ü ölü 54 PKK'lının ele geçirildiğini bildirmiştir. Bu ameliyat aynı zamanda 90'lı senelerin etraflı son operasyonu olmuştur (Duman, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-irak-iliskileri-nereden-nereye>, 2018).

2.3. 2000'LER: KUZEY IRAK VE TÜRKİYE

2.3.1. İkinci Irak Savaşı ve Kuzey Irak

2000'li senelerin başında Kuzey Irak, PKK ve Türkiye eşitliğini etkilemiş en mühim unsur ABD'nin Irak'ı işgali ve sonra Saddam Hüseyin rejimini devirmeyi olmuştur. Irak'ın iç hareketleri bağlamında düşünüldüğü zaman bu yeni vaziyetden en çok kazançlı çıkmış grup savaş süresince ABD'nin yanında yer almış Irak Kürtleri olmuştur. Irak'ın tekrar yapılandırılması açısından Kürtler bir yönden merkezi yönetim karşısında otonim yerlerini güçlendirirken, diğer yönden de bu otonim yönetim içinde kalmış toprakları genişletme fırsatına kavuşmuşlardır. İşgal zamanı ABD askerleri ile işbirliği içinde işlemiş Kürt peşmergeler Kerkük ile Musul'a kadar ilerlemekle ABD askerlerine bi hayli kolaylıklar sağlamıştır. Ayrıca da bu işbirliği sayesinde Irak'ın

geri kalanına nispeten Kürt Bölgesi muharebesi çok daha az hasarla geçirilmiştir. Muharebeden hemen sonra Kürtler lobi işlerine girişmiş ve Temmuz 2003'te Geçici Yönetim Konseyi'nin kurulmasından başlayarak Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu siyaset sayesinde geçiş devri hükümetleri ile Irak seçkilerinde kilit bir yere yükselmiş Kürtler bu devirde yapılmış Irak'ın geleceği ile alakalı müzakerelerden güçlenerek çıkmıştır (Erboğa, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/abdullah-erboga/2017/10/28/gerilimden-ismirligine-turkiye-irak-iliskileri>, 2018).

Kürt Bölgesi'ne Irak'ın geri kalanından daha özerk bir şekilde hareket etme zemini yaratan gelişme 2006 senesinde yürürlüğe konulmuş petrol yasası olmuştur. Bu kanunla beraber Kürt bölgesi petrol şirketlerinin dikkatini çekmiş ve arazide hızlı bir petrol arama çalışması başlamıştır. Söz konusu kanun Erbil ve petrol şirketleri arasında imzalanmış sözleşmelerin anayasaya ters olduğunu savunan merkezi hükümetle yeni bir çarpışma yeri doğurmuş olsa belə bu yasa ile beraberinde getirdiği petrol sözleşmeleri Erbil'i hızla Bağdat'tan özerk bir yapıya doğru kaydirmiştir. Petrol sözleşmesi imzalama yetisinin bulunduğunu ve bunun anayasal bir hak olduğunu savunmuş Erbil, yeni sözleşmeler imzalamaya devam etmiş ve bu sözleşmeler sayesinde ekonomik bir otonomin adımlarını atmıştır (Sameen, 2011: 44).

2009 senesine gelindiğinde Bölgesel Kürt Yönetimi için iki mühim dönüm noktasından bahs edilmektir. İlki Gulf Keystone'un Ağustos 2009 senesinde kuzeyde Türkiye hudutuna yakın Şekhan'da keşfettiği büyük petrol kaynağının Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin enerji piyasasının en mühim aktörlerinden biri haline getirmiş olmasıydı. Esasen bu tarihe kadar iri enerji şirketleri ile bir mukavele yapmayı başaramamış olmuş Kürdistan Bölgesel Yönetimi, hızla enerji

piyasaının kuvvetli aktörlerini bölgeye çekmekle Bağdat karşısında mühim bir koz elde etmeye başlayacaktır. 2009 senesinin ikinci mühim gelişmesi ise yapılmış seşkilerde KDP ile KYB dışında bir diğer siyasal hareketin Kürt siyasetine güçlü bir aktör olarak dahil olmasıdır. Nisan 2009’da Celal Talabani’nin yakın çalışma yoldaşlarından Noşirvan Mustafa KYB’den ayrılmış Goran Hareketini (Değişim Hareketi) yaratmış ve bu parti temel politikasını KYB’nin KDP ile olan beraberliğini eleştirmek ve ekonomik ve siyasi şeffaflık vaadi üzerine kurmuştur. Parlamento seçkilerinin galibi KDP ile KYB’nin yazdığı Kürdistani Liste olmuştur. 1 milyondan çok oy olan liste %57.34 oy oranıyla 59 sandalyeye malik olmuştur. Böylelikle hükümet kurmak için lazımlı olan 56 sandalyeyi kazanabilmiştir. Ancak seçimlere ilk defa katılmış Goran Hareketi de %23.75 oy oranıyla 25 sandalye kazanmış ve böylelikle KDP-KYB ikilisi haricinde yeni bir parti arazi siyasetine talip olmuştur (Geçmişten Bugüne Kuzey Irak, <https://www.manaz.net/arastirma/kuzey-irak/>, 2018).

2.3.2. Türkiye’nin Bölgesel Kürt Yönetimi Politikası

ABD’nin Irak’ı işgali evvelinde Türkiye görelî şekilde kolay bir işgal maksatıyla Washington’un planlarında mühim bir yer tutmaktaydı ve bu açıdan taraflar arasında bir pazarlık müddeti yaşanmıştı. Mümükün bir işbirliğinde Ankara, Türk askerlerinin Irak’ın kuzeyine dahil olması ve takripi 30 km derinliğinde bir yeri kontrol altına almasını planlamaktaydı. Böyle bir planlama PKK’ya yönelik sıkça sınır ötesi ameliyat düzenleyen Türkiye’nin elini rahatlatacağı gibi diğer yönden de Ankara Kuzey Irak’ta azat bir Kürt devlet yapılanmağını engelleyecek ve Irak’ın geleceğı ile alakalı söz sahibi olabilecekti. 1 Mart 2003’de TBMM’de tezkerenin kabul edilmemesi Ankara’nın 1990’lar boyu

Kuzey Irak üzerinde kazandığı stratejik kazanımları bitirmekle kalmamış ayrıca da bu tarihe kadar sürdürdüğü kırmızı çizgilerinin de ihlal olunması ile sonuçlanmıştır. Irak Savaşı zamanı ABD'nin en mühim müttefiki olan kuzeydeki Kürtler, Amerikalılardan evvel Kerkük'e girmiş ve savaştan kısa bir zaman sonra Irak'ın merkezîyetçi ülke yapısı federal yapı şeklinde değiştirilmiştir. Bu tarihe kadar Irak'a yönelik siyasetini mühim ölçüde Kerkük'ün "Türk ağırlıklı" etnik yapısı üzerine kurmuş Ankara, savaş sonrası zamanda Kerkük'ün Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne dahil olması karşısında tesirsiz kalmıştır. Aynı bir şekilde Irak'ın bütünlüğünü muhafaza ile Kürtlerin gelecekte bir ülke oluşturacak şekilde özerk bir yapı kazanmasını engelleme siyasetleri de sekteye uğramıştır (Erkmen, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/234249>, 2018).

2008 ve 2009 seneleri ise Türkiye'nin Kürt Bölgesi ile münasebetlerinde yeni bir sayfanın açıldığı seneler olmuştur. Türkiye iç siyasetinde güvenlikçi siyasetin temel kaynağı sayılan askerin siyasi bakımdan tasfiyesi ile harici siyasetde hükümetin daha aktif hareket ederek karar alabilmesi mümkün olmuş ve böylece taraflar arasında yakınlaşma ile diyalog imkanı vaziyete gelmiştir. Bu vakte kadar Irak Kürtleriyle inişli çıkışlı lakin sürekliliği olan gerilimler yaşamış Türkiye, şimdi Kürt Bölgesi'yle münasebetlerini ekonomik entegrasyon ile enerji münasebetleri üzerine tesis etmeye başlamıştır. 2008'den başlayarak en başlayan yakınlaşma ekonomik cihetden kıymet verildiğinde tablo daha da netleşmektedir. Mesala 2004 senesinde Irak ile olan ticaret hacmi 1,8 milyar dolar iken 2008 senesine gelindiğinde 3,9 milyar dolara kalkmıştı. Hızlı bir şekilde yükselişe geçmiş ticaretin %75 gibi büyük bir hissesi Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile yapılmaktaydı. Ancak olumlu ekonomik göstergeler politik gerginlikler yüzünden yavaş

ilerlemektedir. Bundan ayrıca siyasi gerginlikler de ekonomik yakınlaşmayla karşılıklı oluşturmakta ve sürdürülebilir olmaktadır.

Yakınlaşma resmi ziyaretler ile ilerletilmiş ve Mayıs 2008’de Ahmet Davutoğlu’nun da olduğu Türk heyeti Bağdat’a gitmiştir. Cumhurbaşkanı Talabani ile görüşmesinden sonra birinci defa Kürdistan Bölgesel İdarisi ile açıktan ve resmi temas edilmiştir. Bu zamandan başlayarak karşılıklı gel gitler daha da çoğalmış , ekonomik ve politik münasebetler derinleşmeye başlamıştır. O devirin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 1 Kasım 2009’da Erbil’e sefer ederek Mesut Barzani ile görüş yapmıştır. Davutoğlu “daha iki yıl evvel Türk dışişleri ile ticaret bakanları Erbil’e sefer edecekler ve bu kadar geniş ehateli görüşmeler yapacaklar söylenecekti, kimse buna pek inanmazdı” ifadeleriyle ziyaretin önemini vurgulamıştır. Aynı gün Kürt Bölgesi’nde Devlet Bakanı Zafer Çağlayan’ın da katıldığı Türkiye-Kürt Bölgesi İş Forumu hayata geçirilmiştir. Forumda Bölgesel Yönetimin Ticaret Bakanı Sinan Çelebi arazide kayıtlı olan 450 Türk şirketinin mevcut olduğunu teşvik izinlerinin ise %70’inin de Türk şirketlerine ait olduğuna açıklık getirmiştir (Üstünel, 2015: 39).

Yine Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nde büyük enerji rezervlerinin keşfedilmesi de enerji cihetden dışarıya tabi olan Türkiye’yi Irak Kürtlerine yakınlaştırmış bir başka unsur olmuştur. Bu mevzuda siyasi adımlardan çok evvel mesela 2002 senesinden bu yana Kürt Bölgesi’nde petrol alanları bulunan Türkiye menşeli Genel Enerji, 2007 ve 2008’de Tawke ile Tak Tak alanlarında petrol üretimine başlamıştı. Haziran 2009’da ise Kürt bölgesi Kerkük-Yumurtalık petrol hattına petrol vermeye başlamış ve böylelikle Kürt Bölgesi’nden çıkmış petrol birinci defa Türkiye üzerinden dünya pazarlarına çıkarılmıştır. Boru hattına birinci petrolü de Çukurova holding kuruluşundaki Genel enerji

vermiştir. Barzani petrol ihracı için yapılmış töreni Kürt tarihinde bir milat olarak saymıştır.²⁶ Yeni keşifleri harice bağımlılık karşısında rezerv çeşitliliğini sağlamak ve enerji transfer merkezi olmak gibi amaçlarına erişmek için bir fırsat gibi değerlendiren Türkiye Kürt bölgesi ile münasebetlerini geliştirmeye başlamıştır. Böylelikle Kürt Bölgesi ile gelişmiş ekonomi ve enerji alakaları siyasi münasebetlerin yumuşamasına yardımcı olmuştur (Çelik, [http://www.gazetevatan.com/murat-celik-1094703-yazar-yazisi-israil-kuzey-irak-dun-bugun-/,](http://www.gazetevatan.com/murat-celik-1094703-yazar-yazisi-israil-kuzey-irak-dun-bugun-/) 2018).

2.3.3. Türkiye, PKK ve Kuzey Irak

2000’li senelerin başlarında Türkiye, PKK ile Kuzey Irak arasındaki münasebetlerde çok mühim değişiklikler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en mühimi kuşkusuz PKK rehberi Abdullah Öcalan’ın 15 Şubat 1999’da yakalanarak Türkiye’ye getirilmeyi olmuştur ve bu gelişmenin sonrasında, Öcalan 2 Ağustos 1999’da PKK’lılara “ateşkes ilan et ve Türkiye’yi terk et” emrini vermiştir. Böylece Öcalan’ın yakalanması uzun bir süre zaman edecek olan bir ateşkes müddetini başlatmış ve bu ateşkes müddeti Türkiye’nin Kuzey Irak siyasetini mühim şekilde etkilemiştir. KDP rehberi Neçirvan Barzani Mart 2000’de Milliyet gazetesine verdiği malumatda “Türkiye’ye tüm komşularından yakın olmak istiyoruz... Kürtlerin azat devlet kurma dileği, dilekten öteye geçemez” demiş ve bu açıklama Neçirvan Barzani’nin Ankara ile olan mesafeleri geçme, Türk kamuoyuna mesaj gönderme çabası gibi yorumlanmıştır. 4 Mayıs 2000’de Türkiye ve KDP arasında yapılmış görüşmeye KDP tarafından Neçirvan Barzani başkanlığında üç neferlik bir heyet, Türkiye’dense Genelkurmay Başkanlığı, Dış İlişkiler

Bakanlığı ile MİT temsilcileri gitmiş, görüşmenin içeriği mühim şekilde Türkiye'nin Kuzey Irak'tan yapacağı ithalat oluşturmaktadır. Bu görüşmeyi 3-7 Ekim 2000 tarihinde Ankara'ya gelmiş Barzani'nin devrinin başbakanı Bülent Ecevit, Genelkurmay 2. Başkanı Yaşar Büyükanıt ile Dışişleri Bakanlığı'na alakalı temsilcilerin katıldığı daha çok kapsamlı bir görüşme olmuştur. Bu görüşmelerin sayesinde Barzani, bir defa daha Türkiye ile yakın münasebet içerisinde olmak isteklerini ve PKK ile savaşında Türkiye'ye destek olmağa hazır olduklarını söylemiştir . Barzani, bu açıklamasını destekleyecek şekilde tam bir ay sonra 21 Aralık 2000'de Erbil'de yaptığı bir konuşmada PKK'nın sivillere yönelik hücumlarını eleştirmiş ve tüm Kürtlere "PKK'ya karşı birleşin" çağrısı etmiştir

(Baykal,<http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2016/11/Kuzey-Irak-T%C3%BCrkiye-Ormer.pdf>,2018).

Irak Kürtlerinin Ankara'dan gelmiş sınır ötesi ameliyat baskısı mevzusunda elini güçlendirmiş ve bu tazyike direnmesini mümkün kılamış esas unsur Washington'un 1 Mart Tezkeresinin ardından Ankara ile gerginleşmiş münasebetleri olmuştur. Erbil'in bu mezudaki esas stratejisi sınır ötesi ameliyata müsaade etmezsiniz PKK'nın Kandil'deki etkinliğini sınırlandırmakla Türkiye ile münasebetleri makul bir seviyede tutmak yönündeydi. Nitekim Türkiye'den gelmiş baskılar neticesinde 23 Eylül 2007'de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, PKK ile PJAK'ı terör örgütü gibi ilan etmiş, lakin sınır ötesi bir ameliyata sıcak bakmadığını söylemiştir. Sınır ötesi ameliyat siyasetini bir ölçüde Ankara ile Washington arasındaki soğuk münasebet üzerine inşa etmiş Kürdistan Bölgesel Yönetimi üzere, devirin ABD Başkanı George W. Bush ile Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan arasında 5 Kasım 2007'de imzalanmış PKK'ya karşı işbirliği anlaşması bir dönüş noktası olmuştur.

ABD ile Türkiye arasında imzalanmış anlaşmaya esasen, PKK ile mücadele halinde ABD Türkiye'ye operasyonel istihbarat sağlamakla beraber , PKK rehberlerinin yakalanıp Türkiye'ye verilmesi, PKK'nın lojistik desteğini bitirmek için Irak'taki düşergelerinin kapatılması ile Türk ordusunun Kuzey Irak'taki ameliyatlarında işbirliğine gitmek gibi destekler vermesi taahhüt etmiştir. Anlaşmanın etkin bir surette gerçekleştirilmesi Türkiye ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasındaki işbirliğine bağlanmıştı ve Washington idarisi her iki tarafa da yakınlaşma fikrinde bulunmuştur. Neticede, bu tarihe kadar Türkiye'nin PKK mevzundaki sınır ötesi ameliyat taleplerine etkin bir cevap vermemiş Kürdistan Bölgesel Yönetimi, anlaşmanın ardından Türkiye'yi desteklemiş ve PKK'nın Kuzey Irak'ta üstlenmesini eleştirmiş açıklamalara daha çok üstünlük vermeye başlamıştır.

5 Kasım anlaşmasının hemen evvelinde 17 Ekim'de toplanmış TBMM Türkiye-Irak hudutu boyunca PKK hedeflerinin bombalanması hakda orduya salahiyet vermişti. Bu salahiyet esasında ilk ameliyat 16 Aralık'ta yapılmış ve sonradan aynı nitelikde 2008'in Ocak ayı boyunca beş hava saldırısı daha yapılmıştır. Bu hava ameliyatlarının ardından Türk Silahlı Kuvvetleri 21 Şubat 2008'de Güneş Harekatı adı ile Kuzey Irak'a yönelik bir hafta olan kapsamlı bir kara ameliyatı düzenlemiştir. Bu aynı zamanda Kuzey Irak'a 2000'lerde yapılmış ilk kara harekatıydı ve harekat zamanı dikkati çeken mühim bir husus ABD ve Türkiye arasında 5 Kasım'da yapılmış anlaşmaya ABD'nin harfi harfine uyması olmuştur. Bu vaziyet KDP lideri Barzani'nin ameliyata karşı olma siyasetinin aktif bir şekilde devreye sokulmasını önlemiş ve Barzani'nin açıklamaları ABD yönetiminin Irak Özel Temsilcisi Davød Satterfield'in PKK'ya karşı Türkiye'nin yanında oldukları şeklindeki tavrının gölgesinde kalmıştır. Lakin operasyonun geniş olmasına bakmayarak

kamuoyunun beklentisinin tersine kısa vakitli (bir hafta) kalması, Türkiye'nin lazım olduğunda Kuzey Irak'a geçebilecek konumda olduğunu gösterme niyeti taşıdığı şeklindeki yorumlara neden olsa bile, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin güvenlikçi politikasının sonunu temsil etmeyi açısından önemlidir (Balcı, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/kuzey_irak_turkiye_ormer.pdf, 2018).

Görevli olarak beklenenleri karşılamamış sınır ötesi harekattan sonra PKK ile Kuzey Irak'a yönelik siyasetlerin belirlenmesi mühim şekilde hükümetin eline geçmiştir. Nitekim ameliyatının bitmesinden yalnız bir hafta sonra 7 Mart 2008'de Celal Talabani Ankara'ya bir ziyaret yapmıştır. Münasebetler bu ziyaretle tesirli kalmamış bu tarihten başlayarak iki taraf arasında sıkı bir ziyaret trafiği başlamıştır. Ankara'nın arazideki Kürt grupları ile yakınlaşması ve bunun neticesinde Kürt gruplarının burada PKK'yı zor durumda bırakması sonucunda Cemil Bayık, KDP ile KYB'yi ihanetle suçlamış, Türkiye ve Kürt grupları arasındaki yakınlaşmayı "üçüncü uluslararası komplo" gibi ifade etmiştir. Fakat münasebetlerdeki tüm iyileşmelere bakmayarak Ankara'nın her görüşmede "sınır güvenliği" başlığını tartışmaya açmayı PKK hakkındaki kaygılarının devam ettiğinin açık bir göstergesi olmuştur. Yine de evvelki devirlerle kıyaslandığında arazinin üç aktörü arasında (Ankara-Erbil-Bağdat) Türkiye'nin PKK ve Kuzey Irak'a yönelik kaygıları noktasında mühim bir ayrılık görünmüyordu (Duvan,<http://21yyte.org/assets/uploads/files/253-269%20Kadir%20Duvan.pdf>, 2018).

2.4. 2010'LAR: BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ VE TÜRKİYE

2.4.1. Bölgesel Kürt Yönetimi ve Irak

2010'lu senelerin başında Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile Irak Merkezi Hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar daha çok derinleşmiştir. Petrol ayrımı konusundaki anlaşmazlıklar, Kerkük dahil tartışmalı yerlerin durumundaki belirsizlik anlaşmazlıkların kaynağı sayılmaktadır. 2009 senesinde yapılmış seçimlerden sonra Kürtler, Irak'ta başka partilerle kuracakları bağdaşma söz konusu problemlerine çözüm getirip getirmeyeceğine esasen şekillendirmişlerdir. Kürtler seçim sonrası koalisyon arayışlarında 19 maddelik bir liste yapmış ve hükümeti kurabilecek güçte bulunmuş Allawi ile Maliki'ye sunmuştur. Listede anayasanın 140. maddesinin en geç iki sene içerisinde uygulanması, Kürt partilerin koalisyondan çekilmeyi halinde hükümetin düşmeyi, peşmerge güçlerinin maaşlarının Irak Savunma Bakanlığı vasıtasıyla ödenmesi, petrol kanunu taslağının onaylanması gibi istekler yer almıştır. Allawi bu istekleri büyük oranda reddederken, Maliki bazısını kabul edip Kürtlerle anlaşma yapmış ve hükümeti yaratmıştır. 2011 Şubatına gelindiğinde Irak Başbakanı Nuri El Maliki, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin yaptığı petrol sözleşmelerinin geçerliliğini tanımış ve böylelikle 2006 senesinden beri devam etmiş petrol sözleşmesi imzalama yetisinin kimde olduğuna dair uyuşmazlık çözülmüştür.

Bu devirde Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin geleceğini alakadar eden bir diğer mühim gelişme ise Ekim 2013'te yapılmış parlamento seçimleri olmuştur. Seçim iki bakımdan mühimdi. Birinci olarak bu seçimi evvelki seçimlerden ayırmış yeni parlamentonun Kürdistan anayasası çalışmalarını neticelendirmesi beklentisiydi. Uzun zaman boyunca üzerinde tartışılmış lakin bir türlü netice alınmayan anayasa probleminin

aşılması hem kamuoyu vasıtasıyla hem de siyasi partiler tarafından seçim evvelinde sıkça söylenmiştir. İkincisi, Bölgesel Yönetim'in Ankara ve Bağdat ile münasebetleri de muhalefet partileri tarafından seçki çalışmalarında eleştiri mevzusu olmuştur. Bu iki parametre esasında oluşacak yeni parlamentonun karşısında Kürdistan anayasa faaliyetlerinin netic ealınıp alınmayacağı, yeni hükümetin iç ve dış siyasetlerinde yeni bir dizaynının söz konusu olup olmayacağı seçkiler öncesi tartışmaların esas konusu olmuştur. Bunlardan başka, KDP ile KYB'nin Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin seçkilerine ilk kez ayrı listeler şeklinde katılmış olmaları da seçkiye ayrı bir mühimlik yüklemiştir. Lakin KYB'nin seçkilere Aralık 2012'de beyin kanaması geçirmiş ve politikaya dönemeyen Celal Talabani'nin yokluğu nedeniyle ciddi bir dezavantajla girdiğini de söylemek gerekiyor.

Seçim sonuçları bildirildiğinde Kürt bölgesinde birinci defa KYB üçüncü parti konumuna düşmüştür. Seçkinin galibi %37.79 ile Barzani'nin partisi KDP olmuş, seçkinin öbür kazananı ise %24.21 ile Kürdistan arazisinde ikinci büyük parti olmayı başarmış Goran Hareketi olmuştur. KYB ise %17.08 nispetinde oy alarak üçüncü parti konumu olmuştur. İslami partilerden Yekgirtu %9.49, Komal ise %6.01 oy almıştır. Seçkiler eyalet bazında değerlendirildiği zaman şu neticeler ortaya çıkmıştır: Erbil'de %48.22, Duhok'ta %70.03 oy oranlarıyla KDP en çok oyu almış parti olmuştur. KYB'nin kalesi sayılan Süleymaniye'de ise en çok oyu almış %40.08 Goran Hareketi olmuş, KYB %28.62 oy almıştır . Lakin hiçbir parti yalnız hükümeti kuracak çokluğu elde edemediği için geleneksel ittifak anlayışı tekrar devreye girmiş ve KDP ile KYB birleşerek hükümeti yaratmışlardır.

30 Nisan 2014'te yapılmış Kürdistan Bölgesi Vilayet Seçkileri de Kürt partiler arasındaki dinamikleri daha çok değiştirmemiş ancak KYB

küçük bir farkla da olsa Goran'ı geçerek yeniden ikinci parti konumuna kalkmıştır. Aynı tarihlerde Irak genelinde yapılmış seçkilerin ise Irak geneli üzere çok parçalı bir görüntü göstermesi bunun aksine Kürt partilerin sıkı hareket edebilme esnekliği Bağdat ve Erbil arasında işgalden başlayarak mevcut olan yapısal muhtalifliyi daha da çoğaltmıştır. Bağdat siyasal dengesizlikle ve çatışmalarla “başarısız devlet” görüntüsü vermek üzere devam ederken, Erbil siyasal dengesizliğin kurumsallaştığı ve güvenlik problemlerinin mühim şekilde çözüldüğü bir de-facto devlet görüntüsünü iyileştirmeye devam etmektedir

(Ozğan,<https://www.mepanews.com/kabile-lideri-soyleminden-yakin-ortakliga-turkiye-kurdistan-bolgesel-yonetimi-iliskile-6536h.htm>, 2018).

2.4.2. Türkiye ve Bölgesel Kürt Yönetimi İlişkisi

2009 ve sonrasındaki gelişmeler Ankara ve Erbil arasında yeni bir devirin başladığının işaretleriyle doluydu. Münasebetlerdeki bu kırılma Türkiye iç siyaseti bakımından Kuzey Irak ile münasebetlere de güvenlik odaklı bir siyaset izlenmesi gerektiği mevzusunda ısrarcı olmuş askeri-bürokratik yapının 2008 senesi bakımından dış siyaset belirlenmesi müddetinde etkinliğini kaybetmesi ile alakalı olduğu kadar bazı harici gelişmelerin de neticesiydi. ABD'nin 2011'de Irak'tan vaz geçeceği açıklaması Türkiye'nin Irak'a yönelik ilgisinin çoğaldığı gibi esasen de Erbil yönetimi ile hızla gelişmiş ekonomik münasebetler, ekonomik işbirliği esasında bir harici siyaset izlemiş Ankara'yı Irak Kürtlerine yakınlaştırmıştır. ABD'nin Irak'tan gitmesini açıklaması ile beraber Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile merkezi Irak yönetiminin ilişkilerinin kötüleşmeye başlaması da Iraklı Kürtleri Türkiye'ye yakınlaştırmış bir

diğer unsur olmuştur. Bu yakınlaşmanın en dikkat çekici adımlarından biri Türkiye tarafında harici işler bakanı düzlemindeki diplomatik münasebetlerin Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Mart 2011'de Erbil'i ziyaret etmeyi ve burada Mesut Barzani ile görüşmesinden sonra üst düzeyde izlemeye başlaması olmuştur. Türkiye'den birinci defa bir başbakanın ziyaret etmiş olduğu Erbil'de konuşmuş Erdoğan, buraya yönelik siyaset değişimlerini şu şekilde ifade etmiştir: "İktidardaki ilk iki senemizde Irak denince her zaman Türkmenler konuşulurdu. Gerilim istemediğimiz için biz de çok zorlamadık. Sırf Türkmen odaklı siyasetten tüm Irak'a bakan siyasete geçmek maksatıyla çok sabır gösterdik. Evvel bürokratla, sonra özel temsilciyle, daha sonradan bakanla adım attık. Şimdi bizim gelme zamanımız geldiğini düşününce de Erbil'e geldik." Bu ziyaretten kısa bir müddet sonra da, 12 Ekim'de Erbil'de Türkiye Başkonsolosluğu hizmete girmiştir.

2014 senesinde Erbil, Ankara'nın en mühim enerji partneri haline geldiği gibi, Arap Baharı sonrası dengelerin tekrar karıldığı Ortadoğu'da münasebetlerin en iyi yürütüldüğü aktör statüsünü elde etmiştir. Ankara ile Erbil arasındaki bu önemli yakınlaşma PKK mevzusuna da yansımış ve Erbil'in desteği ile beraber Ankara 2012 sonu yeni bir barış müddeti başlatmış ve bu müddet kapsamında PKK militanlarının Kuzey Irak'a gitmesi öngörülmüştür (Dalar, www.academia.edu, 2018).

2.4.3. PKK ve Bölgesel Kürt Yönetimi

Mart 2009 tarihinde Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani PKK'nın karşısında iki seçeneğin olduğunu ve PKK'nın ya silah bırakmayı ve ya Irak'tan çekilmeyi seçmeyi gerektiğini söylemiştir. Talabani'nin bu izahını Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Başkanı Neçirvan Barzani'nin PKK'nın Türkiye'ye hücum etmek için kendi arazilerini kullanmasını

eleştirildiği açıklamaları izlemiştir. Irak'taki Kürt rehberler ile Türkiye arasındaki bu yakınlaşma PKK'nın Kandil'deki rehberlerinden Murat Karayılan'ın tepkisine sebep olmuş ve Karayılan "Talabani'nin Türk generalleri razı salmaya çalıştığını iddia etmekle onun Kürt probleminin çözümünde müspet bir rol oynaması umutlarını yitirdiklerini, kimsenin kendilerini o dağlardan çıkaramayacağını" söylemiştir. 2010'da Kürdistan Bölgesel Yönetimi yapılmış seçkilerden tam olarak bir ay sonra Dışişleri Bakanı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu, Kuzey Irak'a giderek Mesut Barzani ile seçki sonrası oluşacak muhtemel vaziyeti görüşmüştür. Görüşmenin en gündem maddelerinden biri PKK mevzusuydu. Ankara, Kuzey Irak'ta son devirde artmış hareketlilikle alakadar olarak Türkiye-ABD-Irak arasındaki üçlü mekanizmanın daha iyi işlemeyini istemiş ve bu mevzuda da Erbil'den daha çok istihbarat talep etmiştir. Bunun gerekçesi olarak da PKK'nın Türkiye-Irak hudutunu tekrardan dinamik bir şekilde kullanmaya başlamağı göstermiştir.

2012 senesine gelindiğinde Ağustos ayında PKK'nın Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na düzenlediği hücumu Türkiye ile kısa zaman evvel 20 Mayıs'ta çeşitli enerji sözleşmeleri imzalamış Bölgesel Kürt Yönetimi'ni rahatsız etmiştir. Bu hücum Erbil'in enerji bağımsızlığı mevzusunda geliştirdiği yeni strateji açısından PKK'nın mühim bir istikrarsızlık unsuru sayıldığını ortaya koymuş ve Erbil idarisini bu mevzuda adım atamaya zorlayacak bir motivasyon sayılmıştır. Öte yandan Suriye'de devam etmiş iç muharebede PKK'ya yakınlığı ile malum olan PYD'nin (Partiya Yekıtiya Demokrat – Demokratik Birlik Partisi) Suriye'nin kuzeyinde kontrolü ele alması Ankara ile Erbil'in PKK mevzusundaki hassasiyetine yeni bir boyut eklemiştir. Dolayısıyla Suriye'deki PYD'nin mevcutluğu Ankara ve Erbil'i PKK mevzusunda

bir başka ortak noktada buluşturmuş bir tesir yapmıştır. 2012 senesi boyunca TSK'nın Kuzey Irak'a yaptığı hava ameliyatlarına ses çıkarmamış Erbil, PKK'nın topraklarındaki etkinliğinin aradn kaldırılması zamanı Türkiye ile ortaklaşa bir çok adımlar atmaya başlamıştır. Bu siyaset Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Neçirvan Barzani ve PKK'nın üst düzey idarecilerinden olan Duran Kalkan'ın dolaylı tartışmasında kendisini net olarak göstermiştir. Barzani Türkiye'den Kürdistan arazisi için umut kapısı olduğundan söz ederken Kalkan, Barzani'yi açıklamaları ile Ankara ile olan yakınlaşmalarından aslı olarak sert bir formada eleştirmiş ve Kürdistan Bölgesi'nin yok Türkiye'nin Kürdistan Bölgesi'ne muhtaç olduğunu bildirmiştir.

2013 senesiyle beraber Erbil, Ankara'nın başlattığı sulh sürecine mutlak desteğini aşkar göstermiştir. Abdullah Öcalan'ın 21 Mart'ta Nevruz mesajında hükümetin Kürt problemi mevzusunda kültürel ve siyasi reformlar hayata geçireceğinden, PKK'nın da ateşkes ilan edilmekle çekileceğinden söylemesi ile50 başlayan sulh sürecinde Erbil kritik bir rol oynamıştır. Mesela, Recep Tayyip Erdoğan'ın Diyarbakır'daki toplantısına katılmış Mesut Barzani Türkiye'deki çözüm müddetine destek verdiklerini ve atılmış adımlardan razı olduklarını dile getirmiştir. Öte taraftan Barzani'nin Diyarbakır'a geldiği gün KDP'nin Facebook sayfasında Türkiye hudutlarını da kapsayan bir Büyük Kürdistan haritası paylaşılmış Türkiye'de küçük çaplı da olsa müzakere edilmiş lakin harita kısa bir müddet sonra kaldırılarak tartışmaların büyümeyinin önüne geçilmiştir. Haritanın sayfada paylaşılması değil ama kaldırılması, KDP'nin Ankara'yla arasını açmak istememesi şeklinde yorumlanmıştır (Bozarlan, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kurt-yonetimi-pkk-gerilimi>, 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KERKÜK SORUNU

3.1. 11 EYLÜL ÖNCESİ KERKÜK SORUNU

3.1.1. I. Dünya Savaşı Sonrası Musul - Kerkük Sorunu

I Dünya Savaşı'ndan evvel Osmanlı hükümlanlığındaki Musul ile çevresi petrol varlığı nedeniyle, İngiltere, Fransa, Almanya arasında çekişme mevzusu oldu. Arazi, 1916 tarihli Sykes-Picot sözleşmesi ile Fransa'ya bırakılmıştı. Nisan 1920 San Remo Konferansında Fransa, kendisini Orta Doğu'daki menfaatlerini desteklemeyi nedeniyle, Musul arazisini İngiltere'ye bırakmıştı. İngiltere buradaki Hristiyanların güvenliği, İngiliz savaş esirlerine pis muamele edilmeyi gibi nedenler ile Mondros Mütarekesinin 7. maddesine esasen Musul'un kendilerine terk edilmesini istediler. Musul'da yerleşmiş Osmanlı 6. Ordusu Komutanı Ali İhsan Paşa şehri İngilizlere vermemek için istifa etti. Yerine Gelmiş Binbaşı Halit Akmansü İstanbul'dan aldığı buyruğu yerine yetirerek Musul'u boşalttı. 15 Kasım 1918 tarihinde İngiliz askerleri Musul'a asker çıkarıp işgal ettiler. "Burada özellikle 1916 senesindeki Kut'ul-Amer zaferini göstermek gerekir. Dicle ırmağının sahilindeki bu kasaba, İngilizler tarafından alındıktan sonra Halil Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunca kuşatılmış ve İngilizler büyük kayıplar vererek teslim olmak mecburiyetinde kalmışlardır. I Dünya Muharebesi'nin tarihçesini anlatmış bir makaleye esasen, bu zafer, "İngiliz ordusunun tarihindeki en büyük aşağılanmadır. Türkler - (ve onların müttefiki olan) Almanya - içinse, çok mühim bir moral takviyesi olmuş ve Ortadoğu'daki İngiliz tesirini tartışılmaz bir biçimde azaltmıştır."1 Bu zaferin en mühim yönlerinden biri ise, arazideki Arapların hepsinin İngilizlere karşı

Osmanlı ordusunun yanında yer almış, ayrıca bazılarının çatışmaya katılmış olmağıdır. Kut'ul-Amer, Osmanlı'nın Türk olmayan Müslüman tabakasının, Osmanlı'ya sadakatini aşıkâr eden çok mühim bir tarihsel hakikattir ve tüm Arapların Osmanlı'ya ihanet ettikleri istikametteki asılsız söylemi geçersiz sayılmaktadır (Musul bizim için neden bir acıdır, <http://www.hakikatperver.com/musul-bizim-icin-neden-bir-acidir-17715h.htm> , 2018).

I. Dünya Muharebesi'nde yenik düşmüş Osmanlı Devleti ve Müttefikler arasında ateşkes görüşmeleri Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda yer alan Agamemnon zırhlısında başlamıştı. 30 Ekim 1918'de Müttefikleri temsilen İngiliz amiral Arthur Calthorpe ile Osmanlı heyeti arasında imzalanmış sözleşme çok ağır maddeler içeriyordu. Osmanlı orduları, Irak cephesindeki bu büyük başarıya bakmayarak, savaşın son iki senesinde geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştı. Ancak Irak'ın kuzeyini yine de mufaffakiyatla korudu. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Ali İhsan (Sabis) Paşa 6. Ordu Kumandanı olarak Musul'da olmaktadır. İngilizler ise ansızın bir işgal hareketi ile Musul'a hakim olmak istiyorlardı. Mondros Mütarekesi'nin imzalayan hükümette sadrazam olmuş Ahmet İzzet Paşa, Ankara'yla iyi münasebetler kurmak istemişti. Mustafa Kemal de bu deneyimli komandana, her zaman saygı gösterdi, başka komutanlardan ayrı tutmuştu. Mütareke'nin yürürlüğe girdiği zamandan (31 Ekim 1918 günü, saat 12.00'de)başlayarak , 6. Ordu birlikleri batıdan doğuya doğru Rakka, Miyadin, Telâfer, Dibeke, Çemçemal, Süleymaniye hattı üzerinde yer alıyordu. İngiliz kuvvetleri ise EI-Hazar, Gayyare, Altınköprü, Kerkük, Hanikin hattında bulunmaktaydı. 2'ci Yâni Mütareke'nin imzalandığı gün, Kerkük merkezinden başka, Musul ile Musul vilâyetinin büyük bir bölümü Osmanlı Ordusu'nun elinde idi.

Mütareke hükümlerine esasen burada var olan bütün kuvvetlerin yerlerinde kalmaları gerektiği zaman, İngiliz kuvvetleri buna uymadılar. İlerlemeye devam etmiş İngilizler, 1 Kasım'da Hamamalil'e girmiştiler. Buradan Musul'u işgal edecekleri tehdidi ederek Türk kuvvetlerinin Musul şehrinden 5 km. kuzeye gitmelerini istediler. Ali İhsan Paşa, İngilizler'in bu isteyini Sadrazam'a bildirmişti. Bir seri telgraf görüşmeleri neticesinde Sadrazam, Ali İhsan Paşa'ya 8 Kasım tarihli telgrafı ile, kan dökülmeyini engellemek maksatıyla, 15 Kasım günü şehrin boşaltılması emrini vermişti. Ali İhsan Paşa, bu emre uygun şekilde 10 Kasım'da Musul'u İngilizlere terk etmişti, ordu karargahı ile beraber Nusaybin'e doğru çekilmişti.³ Kısacası Musul, Mütareke hükümleri ile uluslararası muharebe kaidelerine aykırı bir şekilde işgal edilmişti. Misak-ı Milli'ye esasen güney hudutlarının tesbiti meselesinde Mütareke'nin yürürlüğe girdiği zamandaki ordumuzun fiili vaziyetinin temel bir kıstas olarak dikkate alınması, bu sebeple son derece haklı ve mühim bir karardır ve İngiliz olup-bittisine karşı milli haklarımızı muhafaza etmek manasına gelmektedir (Musul-Kerkük Meselesinin Tarihçesi, <http://www.kerkuk-musul.com/tarihce.html>, 2018).

3.1.2. Krallık Döneminde Kerkük

1925 sonrası Iraklı Kürtlerin Irak hükümetiyle, aşiretler temelli mücadelesinin Türkiye ve İran'daki Kürtlerle eş zamanlı olarak milliyet temelli bir mücadele halini aldığı dönem olarak değerlendirilebilir. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan doğuya yayılan milliyetçilik akımları, Türkler ve Araplarla birlikte, Kürtler üzerinde gösterdiği etkinin sonuçları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu müddetde aşiret kimlikleri ve liderleri halen ön planda olsa da, özellikle aşiret ileri gelenleri, aşiret

isminden çok millet isminin merkezi hükümetlere karşı girişilen mücadelelerde daha etkili olduğunun farkına varmışlardır. Bunun nedeni, millet kimliğinin dünya politikası düzeyinde daha dikkat çekici olması kadar, aşiretleri ve daha geniş halk kitlelerini bir araya toplamasındaki becerisidir.

Irak'ta monarşi idaresi, Musul'u arazilerine dahil etmesinin ardından, Milletler Cemiyeti'ne taahhüt ettiği, Kürtlerin idari ve kültürel imtiyazlarına ilişkin düzenlemeleri hayata geçirmekten imtina etmiştir. Bu tutum sonucunda 1929 yılında Iraklı Kürtler, Bağdat ve hamisi İngilizlere karşı isyan etmişlerdir. Aynı yıl parlamentodaki dört Kürt milletvekili, Duhok'un kuzeyinde yeni bir livanın kurulması, hükümet gelirlerinin her yıl %20'sinin Kürt bölgelerinin geliştirilmesine tahsis edilmesi, Kürtçenin zorunlu eğitim dili olması, polis dışındaki hükümet birliklerinin Kürt bölgesinden çıkarılması ve hükümete iki Kürt temsilcinin alınması istekleri ile Başbakan ve İngiliz Yüksek Komiseri'ne başvurmuşlar ancak olumlu yanıt alamamışlardır.¹¹¹ Bir sene sonra İngiltere'nin Irak'a tam bağımsızlık vermesi ve iki devlet arasındaki anlaşmada Kürtlere hiç değinilmemesi Şeyh Mahmud'un önderliğindeki aşiretlerin silaha sarılmasına neden olmuştur. Bir yıl süren isyan sonunda Kürtler, İngiliz destekli Irak kuvvetlerine boyun eğmişler ve Şeyh Mahmud teslim olmuştur.

Görüldüğü üzere Iraklı Kürtler özellikle Şeyh Mahmud önderliğindeki ilk isyan dönemlerinde belirli imtiyazları kazanarak bunları yasal güvence altına almayı amaçlamışlardır. Bu amaçlar yer yer özerklik statüsünü çağrışırsa da özerklik talepleri belirli bir toprak parçasını hedef almamıştır. Dolayısıyla, Kerkük bu dönem Kürtler ile Irak arasında herhangi bir sorun oluşturmamıştır. Zira ilk isyan olayları Irak'ın en kuzey ve kuzeydoğu uçlarında Türkiye ve İran sınırlarından en

fazla 50 km içeride, dağlık bölgelerde gerçekleşmiş, isyancı grupların Kerkük bir tarafa, Erbil'i dahi söz konusu etmeleri mümkün olmamıştır (Kurubaş, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/124-159%20Erol.pdf>, 2018).

Irak'ta İngiltere'nin manda idaresinin son bulduğu dönemlerde Türkiye-Irak münasebetleri gelişmeye başlamıştır. Krallık döneminde içlerinde Sad-Abad Paktı ve Bağdat Paktı'nın da yer aldığı bir dizi anlaşma imzalanmıştır.¹¹³ Bu antlaşmaların yanı sıra Irak, Türkiye ile iyi ilişkileri sürdürmek üzere, Kürtlerle beraber Irak'ta yaşayan Türkler lehine iç hukuka ilişkin düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1931 yılında kabul edilen 74 sayılı "Mahalli Diller Kanunu" ile Türkçe yerel dil olarak kabul olunmuş ve Türkmenlerin yoğun yaşadığı bölgelerde yargılamaların ve ilköğretimin tamamen Türkçe yapılması kararlaştırılmıştır. Türkmenlere verilen bu hak 1933 Anayasası ile de güvence altına alınmıştır.

1932 yılında manda idaresinin bitimi ile Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne tam bağımsız bir ülke olarak üye olması münasebetiyle yayımlanan Krallık Deklarasyonunun 9. Maddesinin ilk iki fıkrası şu şekildedir:

Madde 9 / 1: Irak, Musul, Erbil, Kerkük ile Süleymaniye livalarındaki ahalinin büyük ekseriyetini Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda resmi dilin Arapça ile beraber Kürtçe olmasını garanti eder. Bununla beraber ahalinin ekseriyetinin Türkmen ırkından olduğu Kerkük livasına alakalı Kifri ve Kerkük kazalarında resmi dil, Arapça ile beraber Kürtçe ve Türkçe olacaktır.

9 / 2: Irak, mezkûr kazalarda, mantıklı bir miktar istisnalar hariç olmak üzere, ülke memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe ve Türkçe bileceklerini garanti eder (Kasalak,

http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/kadir_kasalak_ataturk_donemi_turkiye_irak_iliskileri.pdf, 2018).

Arap olmayan Iraklılara tanınan bu hakların Türkmenler için kâğıt üzerinde kalacağı çok geçmeden görüldü. Merkezi idarenin otoritesini kabullenmeyen ve büyük çoğunluğu kırsal kesimde aşiretlerin çatısı altında yaşamlarını sürdüren Kürtler için de çok fazla anlam taşımadığı isyanların sürmesinden anlaşılacaktı. 1930'lu yıllarda Berzenci'nin ardından sayıları gittikçe artan başka reisler ve daha da mühimi kent merkezlerinde yaşayan Kürtler, daha fazla özgürlük talep etmeye başlamışlardı.

Şeyh Mahmud'un sürgüne gönderilmesinin ardından Irak'ta Kürt hareketi Molla Mustafa Barzani'nin liderliğinde sürdü. Bugünkü Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) Başkanı Mesud Barzani'nin babası olan Molla Mustafa Barzani, 1943'ten 1979'a kadar Irak Kürtleri arasında efsane haline gelerek, Kürt siyasi hareketinin başını çeken öncü ve önder isim oldu.

1920'lerin sonlarında Türkiye'de yaşanan Ağrı isyanına destek veren Barzani Aşireti, 1932'de Irak'ta isyan başlattı, ancak İngiliz destekli merkezi idareye direnemediler. İsyanın sonucunda Şeyh Ahmed Barzani ile Molla Mustafa Barzani Türkiye'ye sığındılar, 1933 yılında Irak'a teslim oldular. Sürgünler, gözetimler ve tutuklamalarla geçen on yılın ardından Süleymaniye'de sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani kaçarak İran üzerinden tekrar Barzan bölgesine geldi ve hükümete karşı silahlı faaliyetlere girişti (Pamukçu, 2010: 60).

1943 sonlarında Irak Başbakanı Nuri Said'in, Kürtlerle arabuluculuk yapması için atadığı Kürt bakan Macid Mustafa, 1944'te Barzani ve diğer Kürt liderlerle bir araya geldi. Bu görüşmede Kürt liderler Macid Mustafa'ya hükümete iletilmesi için bazı talepler sundular. Taleplerin en

önemlisi sınırları belirli bir özerklik statüsüydü. Buna göre Kerkük, Süleymaniye ve Erbil'in yanı sıra Musul Vilayeti içerisindeki, Duhok, Akra, Şeykan, Sincar, Zaho ve İmadiye ile Diyala Vilayeti sınırları içindeki Mendeli ve Hanekin kazalarını kapsayan Kürdistan Eyaleti'nin kurulması isteniyordu. Böylece Kerkük ilk kez 1944 yılında Kürtlerin merkezi idareye yönelik taleplerinin içinde yer aldı.

Bu görüşmelerin bir önemi de hükümetin uzun bir zamandan sonra isyancı Kürtlerle masaya oturmak zorunda kalmasıydı. Kürtlerin talepleri olumlu karşılanıyordu ancak varılan nihai anlaşma, isyancılar tarafından ele geçirilen toprakların isyancılarda kalacağı, Kürt bölgelerinin yönetiminin Kürtlere devredileceği gibi hem kısmen çelişkili hem de muğlak ifadeler içeriyordu. İfadelerin bu şekilde olması bunun bir anlaşma, deklarasyon ya da protokolden ziyade bir ön protokol olduğunu kanıtlıyordu (Duru, 2008: 41).

Monarşi döneminde Kerkük'ün batı kesimindeki geniş Havice düzlüklerini suya kavuşturmak ve bölgede göçebe halde yaşayan Arap aşiretleri de Kerkük vilayeti içinde yerleşik hayata geçirmek amacıyla Kral Gazi zamanında bir sulama projesi gerçekleştirildi. Bu proje ile Küçük Zap ırmağından bir kanal inşa edilerek bölgenin sulu tarıma geçmesi sağlandı. Toprak yatırım birimlerine bölündü ve göçebe olan Ubeydi ve Ciburi aşiretleri buraya yerleştirildi. Yerleşimden on sene kadar sonra Ubeydi aşiretinin nüfusu 11.000'i buldu. Yine aynı şekilde Erbil ve Mahmur'un güney bölümündeki ovalar ile Kifri'nin güney kesimindeki Karatepe ovalarına da merkezi hükümetin marifeti ile göçebe Arap aşiretleri yerleştirildi. Havice nahiyesi 1963 yılında Baas rejimi tarafından Riyad nahiyesi ve Abbasiye nahiyesini de içine alarak ilçe statüsüne yükseldi. Havice projesinin Kerkük vilayetinde çok sayıda Arap aşiretin yerleşmesini sağladığı açıktır. Bu projenin Kerkük'ün

Araplaştırılması uygulamasının bir parçası olup olmadığı ise ileride değerlendirilecektir.

Görüldüğü gibi Krallık dönemi, Kerkük'te bugün yaşanan soruna temel oluşturan gelişmelerin ilk ortaya çıktığı dönem olarak kabul edilebilir. Krallığın erken dönemlerinde Kürtlerin otonomi istekleri, geç dönemde ise Kerkük ile ilgili talepleri, Bağdat'ın kuzeyde hâkimiyet kurmak için sarf ettiği gayretler, petrolün şehri bölgenin çekim merkezi haline getirmesi, nüfusun artması ve buna paralel olarak etnik tablonun karmaşıklaşması, bugün yaşanan probleme etki eden gelişmelerdir. Ancak tüm bu gelişmelere karşın Kerkük, krallık dönemini sonraki dönemlere nazaran daha sakin, büyük gerginlikler ve şiddet olayları yaşamadan atlatabilmiştir (Erkmen, <http://akademikperspektif.com/2017/04/19/kerkukte-yeni-bir-donem-mi-sonun-baslangici-mi/>, 2018).

3.1.3. 1958 – 1979 Yılları Arasında Kerkük Sorunu

1958 yılının 14 Temmuz günü General Abdülkerim Kasım ve Yarbay Abdüsselam Arif liderliğinde, Irak'ta Haşimi Monarşisi'ne son veren askeri darbe yapılarak tüm kraliyet mensuplarıyla birlikte Nuri Said gibi monarşi rejiminin önde gelen siyasetçileri öldürüldü ve Cumhuriyet ilan edildi. Halkın özgürlük ve adalet getirmesini beklediği yeni dönem kısa süre içinde komünistlerle Arap milliyetçilerinin mücadelesine sahne olmaya başladı. Yarbay A. Arif, Arap milliyetçisi ve Nasır taraftarı iken General Kasım komünistlerce destekleniyordu. Kısa zaman içinde Arif ve diğer milliyetçi gruplar tasfiye edildi. Kasım iktidarda rakipsiz kaldı ve ülke Sovyetlerin yörüngesine girmeye başladı. Daha cumhuriyetin ilk

yılında 3 bine yakın, mühendis, öğretmen, uzman ve doktor Sovyetlerden Irak'a getirildi.

Abdülkerim Kasım kanlı bir darbe gerçekleştirmiş olmasına rağmen istikrarı sağlayamadı ve ülke çapında otoritesini güçlendirmek için Irak Komünist Partisi (IKP) ile yakın çalışmaya başladı. IKP'liler kısa zamanda yönetim mevkilerini ele geçirerek mühim bir güç haline geldiler. Ülkenin kuzeyindeki ve özellikle de Kerkük'teki IKP üyeleri genellikle Kürtlerden oluşuyordu; zira milliyetçi Kürt hareketleriyle entelektüel sol fikir arasında uzun zamandır devam eden bir bağlantı söz konusuydu. Phebe Marr'a göre Komünistler, Kerkük'ü düşmanlarına gözdağı verebilecekleri uygun bir zemin olarak görmüşlerdi. Çünkü şehrin önde gelen aileleri çoğunlukla Türkmenlerden oluşmaktaydı. Bunlar genellikle iyi eğitim almış, görece daha muhafazakâr, bürokrat, tacir, toprak sahibi ve işadamları olarak şehrin üst ve orta sınıflarını oluşturuyorlardı. Şehirde azımsanmayacak sayıda Kürt de yaşıyordu. Bunlar genellikle 1930 ve 1940'lı yıllarda ağaların açgözlülüğü nedeniyle topraklarından ayrılmış, petrol sanayisinde iş bulmak üzere bölgeye yerleşmişlerdi. Dolayısıyla çoğu KDP üyesi veya sempatzanı olan Kürtler, Komünistlerce desteklenebilecek önemli bir unsurdu (Çağ,

<http://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/aras-tirmax-ortadoguda-baas-rejimleri-suriye-irak.pdf>, 2018).

Yeni rejim, krallık döneminde yurt dışına kaçan siyasi suçluların geri dönebilmesi için af çıkardı. M.M. Barzani'nin Irak'a dönüşü ise bu aftan öte, Kasım tarafından gönderilen özel telgraf sonucu gerçekleşti. Barzani, Ekim 1958'de Bağdat'a geldi. Burada Kasım'la görüştüktan sonra, önce Kerkük'e oradan Süleymaniye'ye geçti. 2 günlük ziyaretin ardından silahlı ve kalabalık bir toplulukla tekrar Kerkük'e geri döndü.

Kerkük'te Türkmenlerle Kürtler arasında ilk sürtüşmeler bu günlerde cereyan etti. Ancak Kürtlerin Kerkük'ün Kürt bölgesinin bir parçası sayılması için girişimleri bundan 2 ay önceye dayanıyordu. Kerkük'te bulunan 2. Tümen'in komutanı General Nazım Tabakçalı, General Kasım'a Eylül 1958'den başlayarak üst üste istihbarat raporları gönderiyordu.¹³⁹ 9 Eylül 1958 tarihli ilk raporda şu ifadeler yer alıyordu:

“Kerkük halkı Kürt olmadığı halde, Kürdistan Eğitim Bölgesi içine dahil edilmektedir. Bunda amaç, Irak Cumhuriyeti'nin milli serveti olan petrole egemen olmaktır. Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün merkezini Kerkük'te kurmak ve başına bir Kürdü getirmek, Kesinlikle doğru değildir. Kerkük'te görev yapacak eğitim müdürünün Arap olması yanında, tarafsız ve adil bir kişi olması şarttır” (Pamukçu, 2010: 56).

General Nazım Tabakçalı Bağdat'a gönderdiği 15 Şubat 1959 tarihli son raporunda, daha önce yaptığı uyarıların dikkate alınmaması halinde Kürtlerin Kerkük'ü Kürdistan'a dahil edeceğini belirtiyor, bu konuda gerekli siyasi kararların alınarak acilen bildirilmesini talep ediyordu. Bu arada yeni cumhuriyet rejimine karşı ilk ciddi isyan Mart 1959'da Musul'da Arap milliyetçisi ve Baas sempaticanı subaylar tarafından başlatıldı. İsyana hükümet yanlısı komünistler ve onlara destek veren M.M. Barzani emrindeki Kürtler tarafından kanlı bir biçimde bastırıldı. Kerkük'te bulunan 2. Tümen komutanı Tabakçalı da isyana destek verdiği gerekçesiyle yargılanarak idam edildi; yerine aşırı komünist subaylardan Davud el Cenabi atandı.

Cenabi'nin 2. Tümen komutanı oluşuyla Kerkük'te Türklerin üzerindeki KDP ve IKP destekli hükümet baskısı arttı. Cumhuriyet rejiminin getirdiği özgürlük ortamıyla yayın hayatına başlayan Türkçe gazeteler bir yıl dolmadan kapatıldı ve bazı Türkmen aydınları tutuklanarak

sürgüne gönderildi.¹⁴⁵ Sürgünler arasında olan şehrin Türkmen Belediye Başkanı Nurettin Vaiz'in yerine uzun yıllar Moskova'da yaşayan Kürt Maruf Berzenci getirildi. Cumhuriyetin birinci yılına girilirken Kerkük'teki tablo bu şekildeydi

(Kılıç,http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2010GUZ/kl_r emzi_245-260.pdf, 2018).

Cumhuriyetin birinci yıldönümünde Kerkük'te yapılan kutlamalara Belediye Başkanı Maruf Berzenci ve resmi yöneticilerin yanı sıra Halk Direniş Örgütü, İleri Gençlik, Devrimci Öğretmenler gibi kuruluşlar ve çok sayıda Kürt milis katıldı. Bu gruplarla Türkmenler arasında yaşanan gerginlik ve bir kahvehane sahibinin öldürülmesi üzerine Halk Direniş Örgütü mensupları 2. Tümen'e ait araçlarla şehri dolaşarak sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini bildirdiler. Daha sonra Türkmen toplumunun bazı ileri gelenleri 2. Tümen komutanlığına götürülerek kurşuna dizildiler. 14 Temmuz günü başlayan, üç gün süren ve tarihe Kerkük Katliamı olarak geçen olaylarda çok sayıda Türkmen öldürüldü, Türkmenlere ait evler ve araçlar yağmalandı. O dönemi yaşayan Kerküklü bir Ermeni olan Henry Astarjian, Kürtler tarafından düzenlenen bu katliamda Türkmen ileri gelenlerinden yaklaşık 50 kişinin diri diri gömülerek öldürüldüğünü kaydetmektedir. Olaylar gerek Irak'ta ve başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinde, gerekse Dünya basınında büyük yankı uyandırdı. The New York Times'ta katliam haberi şu şekilde yer alıyordu:

“Bağdat'ın 150 mil kuzeyinde yerleşen Kerkük'ün çoğunluğu nispeten müreffeh Türkmenlerden oluşmaktadır. Eyleme bir çok silahlarla donatılmış sivil Kürtler ile legal ordu ile işbirliği içerisinde olan komünist ağırlıklı Halk Direniş Örgütü katılmıştır. Bağdat'taki diplomatik kaynaklara göre Kerkük'te Türkmen toplumunun ileri gelenleri evlerinden dışarı çıkarılarak öldürülmüşlerdir. Şehirde etnik

tansiyon yükselmiştir...” (Misakı Milli Ve Musul - Kerkük Meselesi, <http://www.kureseldeneyerele.org/raporlar/baski4.pdf>, 2018).

Abdülkerim Kasım Kerkük’te yaşanan olaylardan Kürtlerden çok komünistleri sorumlu tuttu ve onlara karşı tavır almaya karar verdi. 150 Yine de katliamın elebaşlarının yargılanacağına dair Bağdat’ın verdiği taahhütler tam olarak yerine getirilmedi. IKP ile arasına mesafe koymaya çalışan Kasım, M. M. Barzani’nin Kuzey Irak’ta tartışmasız hale gelen etkisinden de memnun değildi. Bu nedenle Barzanileri dengelemek için onlara düşman olan Surçi ve Harki aşiretleri ile ilişkilerini geliştirdi. Barzani, 1960 yılında Ekim Devrimi törenleri için Moskova’ya gittiğinde Kürtlerin bir takım haklara kavuşması için Sovyet yetkililerden Kasım’a baskı yapmalarını isterken, Kasım, Zıbari ve Bradost aşiretlerini silahlandırarak Barzanilerle çatışmalarına göz yumdu.

M.M. Barzani, Irak’a dönüşünün ardından aşiretini topladı ve KDP aracılığıyla Bağdat’tan Kürtçenin serbestçe kullanılması, Kürt okullarının açılması, Kerkük petrollerinden hisse verilmesi gibi taleplerde bulundu. Bu istekler Bağdat tarafından reddedildi. Sonrasında 1963 yılına kadar sürecektir olan, toprak reformundan rahatsız olan toprak ağalarını, Kasım tarafından kapatılması emredilen KDP mensuplarını ve sempatizanlarını, makineleşme ve hızla artan nüfus sonucunda iş bulma gayreti ile kent merkezlerine akın eden ancak burada da umduklarını bulamayan yığınları da içine alan büyük bir isyan dalgası başladı.

İsyan ve çatışmalarla oldukça yıpranan Kasım’ın petroldeki yabancı denetimini kısma girişimleri ile Kuveyt’e yönelik tehditleri gerek Batı’nın gerekse Arap dünyasının tepkisine yol açıyordu. Bu sırada Arap Sosyalist Baas Partisi’nin Irak kolu ile işbirliği yapan ordu mensubu bir grup, Şubat 1963’te bir darbe gerçekleştirerek yönetime el koydu. Kasım ve diğer cunta mensupları öldürüldü. 1958 darbesinin diğer lideri olan

Abdüsselam Arif Baas Partisi desteği ile devlet başkanlığına getirildi. Bu darbeden sonra Türkmenlerin siyasi ve kültürel haklarıyla ilgili herhangi olumlu bir gelişme olmasa da, nispeten daha istikrarlı ve güvenli bir dönem yaşadılar. Ancak Kürtler için aynı şeyi söylemek oldukça zordu (Pamukçu, 2010: 66).

Baasçılar darbenin başarılı olabilmesi için darbeden önce Kürtlerle bir dizi görüşme yaparak, darbe sonrası isyanın ve çatışmaların durdurulması karşılığında kabinede dört koltuk vaat etmişlerdi. Darbeden sonra sözlerin yerine getirilmesi amacıyla Celal Talabani KDP temsilcisi olarak Bağdat'a gönderildi ancak bir sonuç alamadı. Bu gelişmenin ardından Nisan ayı sonlarında Arif Hükümeti ile Kürtler arasında görüşmeler kesin çözüme varılması amacıyla yeniden başladı. Ancak Kürtlerin talepleri eskisine nazaran oldukça artmıştı. Kürtler Kerkük, Erbil ve Süleymaniye'yi içine alan özerk bir yönetim oluşturulmasını, petrol gelirlerinin üçte birinin Kürtlere aktarılmasını, meclis üyelerinin üçte birinin Kürtlerden teşkil edilmesini ve Devlet Başkan yardımcılarında birinin Kürt olmasını talep ettiler. Bu talepler Hükümet'in kabul edebileceklerinin çok ötesindeydi. Temel neden petrolle ilgiliydi ancak Hükümet, Kürtlerin Kerkük kent nüfusunun yalnızca %25'ini, vilayetinde %53'ünü oluşturduklarını gösteren 1957 nüfus sayımlarını da gündeme getirdi. Görüşmeler çıkmaza girerken Barzani tekrar isyan tehdidinde bulunduysa da 5 Haziran'da Baas birlikleri Süleymaniye'yi kuşatarak üç gün sokağa çıkma yasağı ilan ettiler. Üç günün sonunda Süleymaniye'de çok sayıda kişinin öldürüldüğü ve kaybolduğu anlaşıldı.

18 Kasım 1963'te A. Arif bir iç darbe ile Baas üstünlüğüne son vererek bir yıl süre ile bütün yetkileri kendi elinde topladığını açıkladı ve üç gün sonra da Kürtlerle tekrar görüşmeye hazır olduğunu ilan etti.

Görüşmelere 1964 Ocak ayında başlanabildi. 10 Şubat 1964’de geçici bir Anayasa ile Kürt haklarının tanınacağı açıklandı ve 3 Mayıs 1964’de ilan edilen geçici Anayasa ile “Irak bütünlüğü içinde Kürtlere milli haklar verileceği ilan edildi.” Geçici anayasanın hükümleri Kürtlerin özerklik ve Kerkük’e ilişkin taleplerinin yakınından bile geçmezken, Barzani savaştan çok müzakere ile bir anlaşmanın sağlanabileceğini umuyordu. Ancak vaatler Arif döneminde de sürüncemede bırakıldı. 6 aylık oyalamanın sonunda Kürtler özerk yönetim için harekete geçtiler. 43 kişiden oluşan bir yasama organı ile 11 kişiden oluşan bir komutanlık konseyi kurdular. Sonraki birkaç hafta içinde Kürt bölgelerinin büyük bölümünde askeri, mali ve adli yapıya sahip bir özerklik oluşturuldu. Ancak bu özerk yapı çok uzun sürmedi. Nisan 1965’te Irak kuvvetleri Kürtler üzerine Süleymaniye’den başlayarak saldırıya geçtiler. Yoğun saldırılar sonucunda Kürtler bir kez daha köy ve kasabaları terk ederek dağlara çekildiler (Denizelli,

<http://politikaakademisi.org/2017/10/23/cozulemeyen-dugum-kerkuk/>, 2018).

Çeşitli aralıklarla süren Irak ordusu saldırıları birinci yılını doldururken, Devlet Başkanı Arif 13 Nisan 1966’da bir helikopter kazasında öldü ve yerine Genelkurmay Başkanı olan ağabeyi Abdurrahman Arif geçti. Bu iktidar değişiminden sonra Kürtler üzerinde baskı iyice artarken Mayıs ayında gerçekleştirilen büyük bir harekât Kürtlerin başarısıyla sonuçlandı. Bunun üzerine Abdurrahman Arif’in Başbakanlığa atadığı Abdurrahman Bazzaz tarafından Kürtlerle barış sağlanması için 12 maddelik bir deklarasyon yayımlandı. Söz konusu 12 maddenin içerisinde Kürt bölgelerinin belirlendiği herhangi bir hüküm yoktu. McDowall bu deklarasyonun esasında 15 madde olduğunu, 3 maddenin gizli tutulduğunu, gizli tutulan maddelerden birinin Musul vilayetindeki Kürt

bölgelerinin ayrılarak Duhok merkezli yeni bir vilayet oluşturulması olduğunu belirtirken diğer iki madde ile ilgili bilgi vermemektedir. Yine de Bazzaz deklarasyonu da önceki vaatler gibi uzun ömürlü olmadı; bir ay sonra Bazzaz, Arif'in tutumu sonucu istifa etti, yerine atanan Naci Talib ise deklarasyonu uygulamaya koymaya hiç niyetlenmedi.

1967'nin ortalarından itibaren hükümet ve ordu Barzani için tehdit olmaktan çıkmıştı. Bunun nedeni kısmen Altı Gün Savaşları'nın Irak'ta uyandırdığı şaşkınlık, kısmen de yeni faktörlerin devreye girmesiydi. Bu faktörler İran ve İsrail idi (Kerkük'te sorun sadece bayrak mı?, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kerkukte-sorun-sadece-bayrak-mi>, 2018).

Ünlü Kürt Bedirhan ailesine mensup Kamuran Ali Bedirhan'ın 1950'lerin sonunda ve Barzani'nin 1960'ların başında İsrail desteği kazanmak için yaptığı çalışmalar meyvesini vermiş ve İsrail'den yardımlar gelmeye başlamıştı. İsrail, Mossad vasıtasıyla yaptığı yardımları, İran üzerinden Kürtlere ulaştırmaktaydı. Kürt isyanı kısa vadede her iki ülkeye de hizmet etmekteydi. Bir taraftan Irak'ın İsrail'e karşı Suriye ve Ürdün'e takviye güç göndermesine engel oluyordu; diğer taraftan Irak'ı Şat-ül Arab kıyılarından ve İran için çok önemli olan Huzistan'dan güçlerini çekmeye zorluyordu. İsrail yardımlarının ilki Kuzey Irak'a 18 Temmuz 1963'te ulaştı. Sonrasında ulaşan yardım malzemeleri konusunda peşmergelere eğitim verildi. Kürtlerin İsrail yardımlarını etkili ve verimli kullanabilmeleri için ise birkaç yıl beklenmesi gerekecekti.

Irak, İran üzerinden yapılan yardımların önünü kesemediği için Kürtlerle başa çıkamıyordu. Bununla birlikte İsrail'e karşı güç kullanamaması da hükümetin konumunu oldukça zayıflattı. Nihayetinde Baas Partisi'nin ordu içindeki yandaşlarının desteğiyle 17 Temmuz 1968'de yaptığı darbe

ile Abdurrahman Arif Hükümeti devrildi. Baas Partisi idareyi eline alırken, Abdüsselam Arif döneminde Başbakanlık yapmış olan Ahmed Hasan el Bekr de Devlet Başkanı oldu

(Parmaksız, <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/28.pdf>, 2018).

Darbe döneminde Barzani güçleriyle devam eden düşük yoğunluklu savaş, büyük kayıplar veren Irak güçlerinin Haziran 1969'da harekâta son vermeleriyle durdu. Bağdat Kürtlerle masaya oturmaya karar verdi. El Bekr müzakereler için yardımcısı Saddam Hüseyin el Tikriti'yi görevlendirirken, Kürtleri ikinci adam Mahmud Osman temsil etti. Uzun süren müzakereler sonunda 11 Mart 1970'de "Kürtlerin Kültürel Özerkliği ve Milli Eşitliğini Sağlayan Anlaşma" imzalandı.

Anlaşma uyarınca Kürtlerin özerkliği kabul edilirken, Musul ve Diyala vilayetlerindeki bazı yerleşim yerleriyle, Kerkük vilayetinin özerk bölgeye dahil olup olmayacağı, yapılacak bir halkoylamasıyla belirlenecekti. Anlaşmanın 14. maddesi gereği Aralık 1970'te yapılması gereken nüfus sayımı karşılıklı anlaşmayla ilkbahara ertelenmişti ancak ilkbahar geldiğinde hükümet sayımı tek taraflı olarak belirsiz bir tarihe erteledi. Bu arada Barzani, hükümeti Kerkük, Sincar ve Hanekin gibi ihtilafli bölgelere Arapları yerleştirmekle suçladı ve sayım sonucunda bu bölgelerde Arap çoğunluğu ortaya çıkarsa bunu kabul etmeyeceğini açıkladı. 1965 sayımı sonuçlarının uygulanması teklifine ise o sayımlarda sahtecilik yapıldığı gerekçesiyle kabul etmedi. Hükümet Kerkük için 1957 sayımlarının uygulanmasını önerdiğinde Barzani bu öneriyi de sonuçlar, sayıca üstün olan Türkmenlerin hala üstünlüklerini koruduğunu gösterdiğinden reddetti. Kerkük katliamında yaşananlar ortadayken Türkmenlerin Baas yönetimini Kürt yönetimine tercih etmeleri daha büyük bir olasılıktı. Diğer taraftan Baas Partisi 24 Ocak

1970’de azınlıklar için kültürel haklar paketini de açıklamıştı. Bu pakette Türkmenler için, ilkokullarda Türkmen dili ile öğretim yapılması, Türkmen dilinin ilerletilmesi, Türkmen Eğitim müdürlüğü ve Türkmen Kültür müdürlüğü kurulması, Türkmen dili ile gazete ve dergi çıkarılması, Kerkük’te yayın yapan televizyonda Türkmençe programların yayın sürelerinin uzatılması maddeleri yer almaktaydı. Buna karşın siyasi düzeyde Türkmenlere yalnızca Kürt ya da Baas yönetimlerinden birini seçme hakkı tanınıyordu. Bu belki de hakların lütufla değil mücadeleyle kazanıldığını görmeleri açısından Türkmenlerin yaşadığı önemli bir deneyimdi. Sonuçta Baas ve Barzani arasında kalan Türkmenler, sayımın ertelenmesiyle kendilerini Arap ya da Kürt olarak kaydettirmekten kurtuldular (Misakı Milli Ve Musul - Kerkük Meselesi, <http://www.kureseldenyerere.org/raporlar/baski4.pdf>, 2018).

1971-1974 arası Kerkük konusunda uzlaşmanın sağlanamadığı ve ilişkilerin zaman zaman gerildiği yıllardı. Bu süreçte Barzani “özerklik için on yıl savaştık, gerekirse Kerkük için bir beş yıl daha savaşıyoruz” derken, Bağdat, IPC’yi millileştirerek bir yandan ülkenin petrol gelirlerini katlıyor, diğer taraftan hem Kürtlerin iştahlarının daha da kabarmasını hem de hali hazırda İran ve İsrail’in dahil olduğu denklemin içine ABD’nin de girmesini sağlıyordu.

Hükümet 1957 nüfus sayımına uygun hareket ederek Kerkük’ün doğusunda bulunan Çemçamal ve Kalar’ı özerk bölgeye dahil etmek, Kerkük’te ise Bağdat’a karşı sorumlu olan karma bir idare oluşturmak isterken, Barzani böyle bir yönetimin bölgesel Kürt hükümetine karşı sorumlu olmasını istiyor; Erbil ve Süleymaniye hali hazırda ezici bir Kürt çoğunluğuna sahipken Kerkük’ün otonim yönetimin başkenti olması konusunda diretiyordu.¹⁷⁸ Taraflar arasında bir sonuca

varılamayınca Bağdat, Mart 1974’de Özerklik Yasası’nı yayımladı ve Barzani’ye bunu kabul etmesi için on beş gün süre verdi (Yeşilbursa, <https://yasincoban.files.wordpress.com/2014/07/72.pdf>, 2018).

Barzani, ABD, İran ve İsrail’in Kürtleri Irak’a karşı ne pahasına olursa olsun destekleyeceklerini düşünüyordu; ancak bu üç devletin de Irak’ı sürekli meşgul ve rahatsız eden çözümsüz durumun sürmesini, Kürtlerin özerkliğe sahip olmalarına tercih edeceklerini anlayamamıştı. Barzani ve KDP Özerklik Yasasını reddettiğinde isyan hareketlerinin bazı önemli figürleriyle de yol ayrımına gelmişlerdi. Ancak Barzani için en önemli kayıp en büyük oğlu Ubeydullah oldu. Ubeydullah, babasını, “Irak Hükümeti Kerkük bir tarafa, Bağdat’ı bile Kürtlere verse, özerkliğin bu şekilde uygulanmasını istemediği, özerklik yasaının, elindeki bütün gücü almasından korktuğu, hâlbuki onun kayıtsız ve şartsız tüm otoriteyi elinde bulundurmak istediği iddialarıyla ve toprak reformunu uygulamamakla suçluyordu.”

1974 Nisan ayında isyan yeniden alevlendi. Barzani aldığı dış destek ve eğitilmiş peşmergeleriyle eskisinden daha güçlü olmasına karşın, petrolü millileştirdikten sonra önemli bir gelir elde eden Bağdat da eskisinden çok daha güçlüydü. Diğer taraftan İran bu isyanın 1963’teki gibi Irak’ta bir rejim değişikliğine yol açacağını umuyordu ve bu ümitte peşmergelere lojistik destek dışında yer yer çatışmalara girerek fiilen de destek veriyordu. Yine de Irak ordusunun ilerlemesi durdurulamadı. Sonunda İran, esasında Irak’ın 1974 Aralık ayında Kürtlere yardımın kesilmesi halinde Şat-ül Arab sınırından vazgeçeceğine ilişkin teklifini kabul etme noktasına geldi. 6 Mart 1975’te Cezayir’de düzenlenen OPEC Konferansı’nda Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, çözümlenmemiş sınır farklılıklarını gideren resmi bir anlaşma imzaladılar. Anlaşmadan birkaç saat sonra

İran kuvvetleri geri çekilmiş ve Kürtlere İran üzerinden verilen tüm destek bir anda kesilmişti. Bağdat, İran ile anlaşarak Barzani'ye Nisan ayına kadar ateşkes ilan ederek kuvvetlerini İran'a çekmesini ya da teslim olmasını teklif etti. 23 Mart 1975'te savaşmaktan vazgeçmeye karar veren Barzani 28 Mart 1975'te İran'a giriş yaptı (Eken, 2010: 69). M.M. Barzani önderliğindeki Kürt isyanları böylece son buldu. Kürtler Barzani sayesinde Irak'ta önemli yollar kat etti ve büyük kazanımlar sağladı. Ancak isyan süresince ve sonunda yaşadıkları büyük yıkımlarda da en büyük pay kuşkusuz Barzani'nindi. Kürtlerin Irak'taki kazanımlarını Kerkük için riske atması tartışılması gereken bir konudur. Bu tutumda Barzani'nin İran, İsrail ve ABD'ye gözü kapalı güvenmesi kadar, Kerkük petrolleriyle daha müreffeh bir Kürdistan yaratılacağı düşüncesinin de önemli payı vardır. Bununla birlikte feodal ve ataerkil aşiret geleneğinden gelen Barzani'nin, oğlu Ubeydullah'ın da belirttiği gibi, mutlak hâkimiyetini ve gücünü yitirmekten çekinmesi, en önemli zaafı olagelmıştır. Sonuçta, 3 kral, 4 devlet başkanı ve 4 rejim eskiten Kürt isyanı, talepler gelip Kerkük'e kadar dayanınca bir taraftan kesintiye uğrarken diğer taraftan bölge halkı için unutulmayacak yıkım ve travmalara neden olmuştur.

Bu coğrafyada yüzyıllardır var olan Kürt feodal yapısının varlığını koruması, bölgenin aşiret reisleri - feodal beyler aracılığıyla daha rahat kontrol edileceği düşüncesiyle bölgeye egemen olan Osmanlı Devleti, Türkiye, Irak ve İran gibi merkezi yönetimlerin bu yapıya kayıtsız kalmalarından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan, silahlı Kürt isyanları ve siyasal bağımsızlık girişimlerinin başarısızlıkları ve felaketleri ardında yatan gerçeklik de bu yapıyla ilgilidir. Ağaya, tartışmasız itaat eden Kürt topluluklarının merkezi devlet güçleriyle çatışmalara girmesi, binlerce can kaybına neden olurken, ardından yaşanan tedip, tenkil ve tehcir

trajedileriyle birlikte ortaya çıkan, masum sivillere ait ajitasyon tartışmaları, bu bölgede toplumsal barışı ve huzuru da sürekli olanaksız kılmıştır (Irak'taki Gelişmeler ve Türkiye, <http://www.bilgesam.org/images/IRAK-7-1.pdf>, 2018).

3.1.4. Saddam Hüseyin İktidarında Kerkük

Ahmed Hasan el Bekr'in 16 Temmuz 1979'da görevden çekilmesiyle zaten 1976'dan beri pek çok yetkiyi elinde bulunduran Saddam Hüseyin Irak Devlet Başkanı oldu. Saddam Hüseyin'in iktidara geldiği dönemde Irak, Kürt isyanını bitirmiş, ekonomik ve askeri bakımdan önemli bir bölgesel güç olma yoluna girmişti.

1979'un ilk aylarında İran'da yaşanan İslam devrimi sonrasında Irak, 22 Eylül 1980'de İran'a savaş açtı. 8 yıl süren ve bir milyonun üzerinde insanın ölümüne yol açan bu yıpratma savaşı, 1988 yılında sınırlar değişmeden ve bir tarafın mutlak üstünlüğü olmaksızın sona erdi.

Saddam iktidarının ilk dönemleri, Molla Mustafa Barzani'nin ölümü ve Kürt hareketinde derin ayrılıkların yaşandığı bir döneme denk geliyordu. Bu nedenle Kürtlerin, Kerkük'ü Kürt bölgesine dahil etmek şöyle dursun, 1974 özerklik yasasının uygulanmasını istemek gibi bir durumları dahi söz konusu değildi. Saddam Hüseyin, yarattığı korku imparatorluğunda Kürtler, Türkmenler ve Şii Araplar bir tarafa, Baas Partisi içinde yönetimde ve kilit konumlarda yer alan yakın çalışma arkadaşlarının dahi muhalefetine tahammül etmiyor, muhalefet edenleri ihanetle suçlayarak tutuklatıyor ya da idam ettiriyordu (Duman, 2007: 59).

Yine de Kürt gruplar savaşın ortaya çıkardığı durumdan yararlanmasını bildiler. Ancak, babasının ölümünden sonra kardeşi İdris'le yönetimi ele alan Mesud Barzani önderliğindeki KDP'nin de içinde bulunduğu bir grup siyasal örgüt İran rejimi tarafında yer alırken, Celal Talabani'nin 1975 yılında KDP'den ayrılarak kurduğu Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin içinde bulunduğu diğer grup Irak tarafında yer alıyordu.¹⁸⁸ Bu ayrılık KYB'nin 1984'de Bağdat'a sırt çevirmesine ve 1987'de KDP ile uzlaşarak, Irak Kürdistan Cephesi kurulana dek devam etti.

1988 yılında savaşın diğer cephelerinin kapanıp, Kürt bölgesine odaklandığı dönemde Kürtlere karşı büyük bir katliam dalgası gerçekleştirildi. Enfal¹⁸⁹ adı verilen ve sekiz dalga halinde gerçekleştirilen operasyonlar, kara kuvvetleri Kürt bölgelerini işgal etmeden önce peşmerge denetimindeki alanlara kimyasal gaz ve ağır hava bombardımanlarıyla saldırıları içeriyordu.¹⁹⁰ 16 Mart 1988'de gerçekleşen Halepçe Katliamı ilk dalga operasyonlar içinde yer alıyordu. Kesin rakamlar belirlenememekle birlikte İran'la yapılan savaşın sonunda Irak'ın kuzey bölgesinde 100-200 bin kişinin öldüğü 1,5 milyon insanın göçe zorlandığı belirtilmektedir.

Saddam Hüseyin iktidarının ilk on yıllık döneminde Kürtler büyük bir soykırıma maruz kalırken Kerkük'ün yerli halkı olan Türkmenler de – İran savaşıyla ilgileri bulunmamasına karşın– baskıcı rejimden paylarını düşeni aldılar. Türkmen toplumunda lider konumda bulunan önemli kişiler 1979 yılında gözaltına alındılar. Bunlardan Türkmen Kardeşlik Ocağının yıllarca başkanlığını yürütmüş olan Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, öğretim üyesi Doç. Dr. Necdet Koçak ile Adil Şerif 16 Ocak 1980'de idam edildiler. Ağır işkence altında öldürülen Dr. Rıza Demirci için ise hiçbir resmi açıklama yapılmadı. Baas üyesi olmayan herkes hükümetin potansiyel hedefi haline gelirken, Kerkük'te Türkmen

toplumunun önde gelenlerini mahkemeye çıkarmaksızın idam etme uygulamaları 1980 ve 1981 yıllarında da sürdü. Ancak Baas rejimi Kerkük'e yönelik en radikal hamlelerini 1980'li yılların devamında gerçekleştirdi. Kerkük, 1980'lerde bugün halen tartışma konusu olan ve günümüzdeki sorununun temel belirleyicilerinden biri haline gelen Araplaştırma uygulamalarının en ağırlarına maruz kaldı (Pamukçu, 2010: 58).

3.2. ABD'NİN IRAK OPERASYONU SONRASI KERKÜK SORUNU

11 Eylül 2001 günü ABD'de gerçekleşen saldırılar, tüm dünya gibi Ortadoğu, Irak ve Kerkük için de yeni bir döneme girileceğinin sinyallerini veriyordu. Saldırlardan El Kaide örgütünü sorumlu tutan ABD bir ay kadar sonra örgütün Afganistan'da üslendiği gerekçesiyle, uluslararası desteği de yanına alarak Afganistan'a savaş açtı. William Polk'a göre, Taliban destekçilerine karşı Afganistan'da girişilen harekât küçük bir gösteriydi. Asıl önemli hedef ise Irak'tı. ABD'de "Yeni Muhafazakârlar"ın Irak'ta bir rejim değişikliği sağlama hedefi 11 Eylül saldırılarının ertesi günü gizlice Amerikan politikası olarak belirlendi ve 2002'ye doğru açıkça savunuldu. Savaşa giden süreç hayli karmaşıktı. Kitle imha silahlarının varlığına ve Irak'ın terörizme destek vermesine ilişkin tartışmalar savaşın meşruiyetinin küresel düzeyde sorgulanması sonucunu doğuruyordu. 2002 yılında operasyon hazırlıklarına başlayan ABD, başta Kürt gruplar olmak üzere, Iraklı rejim muhaliflerine rejimi devirecek bir operasyonun sinyallerini vermeye başladı. Bu amaçla üst düzey yetkililerden oluşan bir heyet 2002 Nisan ayında Mesud Barzani ve Celal Talabani ile Virginia eyaletinde bir araya geldi. Karşılıklı

taleplerle geçen toplantı, Kürtlerin gerçekleştirecek operasyonda ABD'nin yanında yer alacağına ilk göstergesiydi. ABD'nin KDP ve KYB'nin sürekli ihtilaf halinde olması ve bölge halkını temsil etme gücüne ilişkin kaygıları vardı. Ancak bu kaygılar, Kürtlerin birliktelik mesajı vermek amacıyla 1994'den beri toplanmayan Kürt parlamentosunu 4 Ekim 2002'de tekrar toplanmasıyla asgari düzeye indi. Parlatonun ilk oturumuna bir mesaj gönderen ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell, mesajın sonunda "Zulüm ve terörle mücadelede ABD'nin müttefiki olmanızdan ve demokratik, çoğulcu, toprak bütünlüğü korunmuş, hukukun üstünlüğüne ve bütün Irak vatandaşlarının haklarına saygı gösterecek bir hükümetle idare edilecek bir Irak'ın oluşturulması bakımından aynı hedefleri paylaşmamızdan gurur duyuyorum" diyordu. Olası bir operasyonda Kuzey Irak'ın hâkim gücü olan Kürtlerin, ABD'nin yanında yer alacağı kesin görünüyordu. Ancak Irak'ın kuzeyinden bir cephe açılabilmesi için Kürtlerle ilişkileri çok da sıcak olmayan Türkiye'nin izni gerekiyordu (Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam, <http://www.orsam.org.tr/files/OE/2-1/4serhat.pdf>, 2018).

SONUÇ

Kerkük için somut bir uluslararası çabanın var olmaması, sorunun çözülemeyeceğinin neredeyse garantisidir. Ülkenin geçeceği her aşamada Kerkük konusunda uzlaşmamak ve bu aşamayı geçerken Kerkük'ü konu dışına çıkararak bir komisyona havale etmek de, meselenin uzamasından başka bir işe yaramamaktadır. Seçimler sayımlar ya da referandumlar da doğru kayıtlarla, şeffaf ve adil bir biçimde yapılamadığı için, kaybedenlerin itirazlarına neden olacağından bunların sorunu daha da büyütmeğe öte bir işlevleri olmadığı görülmüştür.

Kitlesel göç ile şehrin demografik yapısını değiştirmek de soruna çözüm getirmeyen uygulamalardan biridir. Ancak diğerlerinden farklı olarak bu uygulama, çözümsüzlüğün Kürtler lehine gelişen bir süreç olmasını sağlamaktadır. Zira sorun çözümsüz kalsa da şehir fiilen BKY'nin kontrolünde olduğu için hiçbir müdahaleye maruz kalmaksızın Kürtleştirilmektedir. Bu demografik değişime müdahale edilmediği ve Kerküklü olmayan göçmenler belirlenerek kendi bölgelerine geri döndürülmediği sürece, Kürtler açısından sorunun çözümsüz bırakılması, taviz vermekten çok daha akıllıca bir tutum olacaktır. Bu noktada Türkmenler ve Arapların seçimlerin, referandumun veya sayımın ertelenmesini zafer olarak görmeleri yalnızca mevcut durumda bunların her birinin Kürtlerin lehine sonuçlanacağını düşünmelerinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla Türkmenler ve Araplar için de mevcut şartlar altında bir seçim, sayım veya referandum yapılmasındansa, –en azından kısa vadede– sorunun çözümsüz kalması tercih edilmektedir. Bu çözümsüzlük ortamından en çok zarar görense, tüm dünyada olduğu gibi, sorunlu bölgede yaşayan sivil halktır.

Sonuç olarak, Irak'ın, bu üzerinde uzlaşılamayan şehrinin Filistin, Karabağ, Kıbrıs ve Keşmir gibi uzunca bir süre daha “sorun” kelimesiyle anılarak, dünyanın bir başka sorun coğrafyası olarak kalacağı ve ilerleyen dönemde “Kerkük Sorunu” adıyla çok sayıda akademik esere konu olacağı bugünden görülmektedir.

KAYNAKÇA

Berkan Ögür, Kuzey Irak - Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik Ve İşbirliği, ORMER SAMEC, Ağustos, 2014

DUMAN, Bilgay Saddam Sonrası Dönemde Irak, Türkmenler ve Kerkük, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2007

DURU, Ogün Irak Kürt Muhalefet Hareketinin Gelişiminde Bölge Ve Bölge Dışı Ülkelerin Etkisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

EKEN, Ali Kuzey Irak'ın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010

PAMUKÇU, Gürkan Irak İşgali Sonrası Kerkük Sorunu, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bölümler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010

SAMEEN, ALİ A. ABD'nin işgalinin ardından Türkiye-Irak güvenlik ilişkilerinde Kuzey Irak faktörü, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011

ÜSTÜNEL, Rüstem 2003 Yılı Sonrası Irak'taki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkilerinin İncelenmesi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015

İnternet Kaynakları

Abdullah ERBOĞA, Gerilimden işbirliğine Türkiye-Irak ilişkileri, [https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/abdullah-](https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/abdullah-erboga/2017/10/28/gerilimden-isbirligine-turkiye-irak-iliskileri)

[erboga/2017/10/28/gerilimden-isbirligine-turkiye-irak-iliskileri](https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/abdullah-erboga/2017/10/28/gerilimden-isbirligine-turkiye-irak-iliskileri), 2018

Abdullah Kıran, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, [http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-](http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.WrLmqehubIU)

[irak-politikasi#.WrLmqehubIU](http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2907/turkiye-nin-kuzey-irak-politikasi#.WrLmqehubIU), 2018

Alaeddin Parmaksız, Kerkük'ün Jeopolitiği ve Türkiye, <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/28.pdf>, 2018

Ali Balcı, Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri, http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/kuzey_irak_turkiye_ormer.pdf, 2

018

Behçet Kemal YEŞİLBURSA, Geçmişten Günümüze Irak Meselesi, <https://yasincoban.files.wordpress.com/2014/07/72.pdf>, 2018

Bilgay Duman, Türkiye-Irak ilişkileri nereden nereye?, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiye-irak-iliskileri-nereden-nereye>,

2018

Erol KURUBAŞ, Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı Ve Başarı Şansı, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/124-159%20Erol.pdf>, 2017

Ferhat OZĞAN, 'Kabile lideri' söyleminden yakın ortaklığa: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi ilişkileri,

<https://www.mepanews.com/kabile-lideri-soyleminden-yakin-ortakliga-turkiye-kurdistan-bolgesel-yonetimi-iliskile-6536h.htm>, 2018

Galip Çağ, Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye Ve Irak, [http://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/aras-](http://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/aras-tirmax-ortadoguda-baas-rejimleri-suriye-irak.pdf)

[tirmax-ortadoguda-baas-rejimleri-suriye-irak.pdf](http://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/aras-tirmax-ortadoguda-baas-rejimleri-suriye-irak.pdf), 2018

Geçmişten Bugüne Kuzey Irak, <https://www.manaz.net/arastirma/kuzey-irak/>, 2018

Harun Öztürkler, Kuzey Irak Kürt Bölgesi'nde Ekonomik Durum, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/69/21harunozturkler.pdf>, 2017

<https://afkurma.wordpress.com/2011/08/15/ortadogunun-siyasi-etnik-ve-dini-haritasi/>, 2017

Irak Ülke Raporu, <http://docplayer.biz.tr/3590263-Gelistirme-etud-merkezi.html>, 2017

Irak Ülke Raporu, <http://www.kto.org.tr/d/file/irak-ulke-raporu-2017.20170824161233.pdf>, 2017

Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam, <http://www.orsam.org.tr/files/OE/2-1/4serhat.pdf>, 2018

Irak'taki Gelişmeler ve Türkiye, <http://www.bilgesam.org/images/IRAK-7-1.pdf>, 2018

IrakÖzelTarihi,

<http://www.angelfire.com/ak4/zikrullah/irakozel/tarih.htm>, 2017

Kadir DUVAN, Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı, <http://21yyte.org/assets/uploads/files/253-269%20Kadir%20Duvan.pdf>, 2017

Kadir KASALAK, Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması Ve Atatürk Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/kadir_kasalak_ataturk_donemi_turkiye_irak_iliskileri.pdf, 2018

Kerkük'te sorun sadece bayrak mı?, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kerkukte-sorun-sadece-bayrak-mi>, 2018

Kuzey Irak'la ilişkilerin 30 yılı, <https://140journos.com/kuzey-irakla-iliskilerin-30-yili-bdb2b7c8e1eb>, 2018

Kuzey Irak'taki Etnik gruplar ve Kürtler, <http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/>, 2017

Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği, http://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,180,kuzey_irak_turkiye_iliskileri_pkk_guvenlik_ve_isbirligi.html, 2018

Mahmut Bozarslan, Kürt yönetimi-PKK gerilimi, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kurt-yonetimi-pkk-gerilimi>, 2018

Mehmet Dalar, Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz, https://www.academia.edu/20215828/T%C3%9CRK%C4%B0Y_EIRAK_K%C3%9CRD%C4%B0STAN_B%C3%96LGESEL_Y%C3%96NET%C4%B0M%C4%B0_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0_KAR%C5%9EILIKLI_BA%C4%9EIMLILIK_TEOR%C4%B0S%C4%B0_BA%C4%9ELAMINDA_PETROL_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0S%C4%B0NE_DAYALI_B%C4%B0R_ANAL%C4%B0Z, 2018

Mehmet DALAR, Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz, https://www.researchgate.net/publication/291352017_TURKIYE-IRAK_KURDISTAN_BOLGESEL_YONETIMI_ILISKILERI_KARSI_LIKLI_BAGIMLILIK_TEORISI_BAGLAMINDA_PETROL_ILISKISINE_DAYALI_BIR_ANALIZ, 2018

Misakı Milli Ve Musul - Kerkük Meselesi, <http://www.kureseldeneyerele.org/raporlar/baski4.pdf>, 2018

Murat Çelik, İsrail, Kuzey Irak; dün, bugün..., <http://www.gazetevatan.com/murat-celik-1094703-yazar-yazisi-israil-kuzey-irak-dun-bugun-/>, 2018

Musul bizim için neden bir acıdır, <http://www.hakikatperver.com/musul-bizim-icin-neden-bir-acidir-17715h.htm>, 2017

Musul-Kerkük Meselesinin Tarihçesi, <http://www.kerkuk-musul.com/tarihce.html>, 2018

Ortadoğuda Din ve Etnik Gruplar, <http://atayusuf46.blogspot.com/2013/11/ortadoguda-din-ve-etnik-gruplar.html>, 2017

Remzi Kılıç, Kerkük Ve Musul'un Tarihî Coğrafyası, http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/pdf/2010GUZ/kl_remzi_245-260.pdf, 2018

Serhat Erkmen, İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/234249>, 2018

Serhat ERKMEN, Kerkük'te Yeni Bir Dönem mi Sonun Başlangıcı mı?, <http://akademikperspektif.com/2017/04/19/kerkukte-yeni-bir-donem-mi-sonun-baslangici-mi/>, 2018

Serhat ERKMEN, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, <http://21yyte.org/assets/uploads/files/160-188%20Serhat.pdf>, 2018

Şeniz DENİZELLİ, Çözölemeyen Dögüm: Kerkük, <http://politikaakademisi.org/2017/10/23/cozulemeyen-dugum-kerkuk/>, 2018

Türkiye, Kuzey Irak Ve Kürtler, <https://siyasetinpusulasi.blogspot.com/2015/09/turkiye-kuzey-irak-ve-kurtler-bolum-3.html>, 2017

Veysel Ayhan, Türkiye-Irak İlişkileri: Bölge Ülkelerinin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/9/3veysel.pdf>, 2017

Zana BAYKAL, <http://www.abalci.com/wp-content/uploads/2016/11/Kuzey-Irak-T%C3%BCrkiye-Ormer.pdf>, 2018